

Puolison perintöoikeus puolisoaan varakkaamman lesken näkökulmasta

Asianajajan perhe- ja perintöoikeus -syventävien opintojen jakso
Pro gradu -tutkielma

Laatija:
Kasper Perdén

6.3.2023

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Kasper Perdén

Otsikko: Puolison perintöoikeus puolisoaan varakkaamman lesken näkökulmasta

Ohjaaja: Tuulikki Mikkola

Sivumäärä: 8 + 64 sivua

Päivämäärä: 6.3.2023

Mikäli naimisissa olleelta vainajalta ei jää rintaperillisiä, perintö menee lain mukaan leskelle. Lesken oikeus puolisolta perittyyn omaisuuteen ei ole kuitenkaan rajoitukseton, sillä kuolleen puolison sukulaiset perivät puolison toissijaisesti. Lesken kuoltua onkin toimitettava jako, jossa lesken omaisuus jaetaan lesken perillisten ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken. Mikäli laissa säädetyt poikkeukset eivät tule sovellettavaksi, ensiksi kuolleen puolison perilliset saavat puolet lesken omaisuudesta. Kun otetaan huomioon muussa kuin perillisasemassa olevien leskien mahdollisuus säilyttää kokonaan itsellään oma omaisuutensa puolison kuoltua vetoamalla omaisuuden osituksessa tasinkoetuoikeuteen, puolison perintöoikeus näyttäytyy puolisoitaan varakkaampien leskien kannalta epäedulliselta. Perinnön vastaanottamisen voidaan todeta kaventavan lopullisella tavalla lesken mahdollisuuksia määrätä testamentilla lesken koko omasta omaisuudesta.

Voimassa olevan lain mukaan puolisoaan varakkaamman lesken kannattaakin luopua perinnöstä puolisonsa jälkeen, jos leski haluaa säilyttää koko oman omaisuutensa omille perillisilleen tai testamentissaan nimetyille edunsaajille. Vallitsevaa oikeustilaa on arvosteltu perinnöstä luopumiseen ohjaamiseen lisäksi muun muassa ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten suosimisesta. Kriittinen keskustelu on kohdistunut ennen kaikkea puolison perintöoikeutta koskevien säännösten ja aviovarallisuussäännösten välisen yhteyden ja suhteen hämärtymiseen.

Tämän tutkielman tavoitteena on selventää puolison perintöoikeutta koskevaa oikeustilaa erityisesti puolisoaan varakkaamman lesken näkökulmasta ja arvioida sitä suhteessa lesken asemaan yleisesti. Tutkielma on lainopillinen ja sen lähdeaineistona käytetään lain ja lain esitöiden lisäksi oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta. Tutkielman tarkoituksena on osoittaa, että puolison perintöoikeutta koskevien säännösten soveltamiskäytäntö on aviovarallisuussäännöksiä kehityksen vuoksi lähtenyt ennakoimattomille urille. Sen vuoksi puolison perintöoikeutta koskevien säännösten ja aviovarallisuussäännösten välisen suhteen selkeyttäminen olisi tarpeen yhdenvertaisen ja oikeudenmukaisen perintö- ja aviovarallisuus oikeuden takaamiseksi.

Avainsanat: perintöoikeus, jäämistöoikeus, puolison perintöoikeus, toissijainen perintöoikeus, jako, aviovarallisuusjärjestelmä, avio-oikeus, omaisuuden ositus, tasinkoetuoikeus, lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti

Sisällys

Puolison perintöoikeus puolisoaan varakkaamman lesken näkökulmasta	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	VIII
1 Johdanto.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja -menetelmät	3
1.3 Tutkimuksen rakenne ja lähdeaineisto	4
2 Puolison perintöoikeus ja lesken pesän jakaminen	7
2.1 Puolison perintöoikeus.....	7
2.1.1 Perimysjärjestyksen historiaa	7
2.1.2 Puolison perintöoikeus osaksi lainsäädäntöä.....	8
2.1.3 Puolison perintöoikeutta koskevat säännökset	10
2.2 Lesken pesän jakaminen	13
2.2.1 Jaon lähtökohdat	13
2.2.2 Jakosäännökset.....	15
2.3 Lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti.....	16
3 Puolittamisesta poikkeaminen lesken pesää jaettaessa	18
3.1 Aviovarallisuusjärjestelmä	18
3.1.1 Järjestelmän tarkoitus ja perusratkaisut	18
3.1.2 Omaisuuden ositus ja erottelu	20
3.2 Edellytykset puolittamisesta poikkeamiselle	22
3.2.1 Avio-oikeudesta vapaa omaisuus	22
3.2.2 Muu aviovarallisuussäännöksiin perustuva syy.....	24
3.2.3 Ensiksi kuolleen puolison tekemä osaa jäämistöä koskeva testamentti	26
3.2.4 Lesken antaman lahja tai muu vastaava toimi	27
3.2.5 Lesken vaurastuminen	30
3.3 Aviovarallisuussäännökset lesken pesää jaettaessa	33
3.3.1 Avio-oikeuden toteuttaminen lesken periessä puolisonsa.....	33
3.3.2 Tasinkoetuoikeus.....	35
3.3.3 KKO 1997:107	36
3.3.4 Kannan merkitys puolisoaan varakkaammalle leskelle	39

4	Lesken pesän jakoa koskevan jakojärjestelmän ja aviovarallisuusjärjestelmän välinen suhde	41
4.1	Ositusta koskevien säännösten soveltaminen lesken eläessä toimitettavassa jaossa tai sen yhteydessä	41
4.1.1	KKO 1999:104	41
4.1.2	Erillisen osituksen toimittamisen sallimista puoltavat kannanotot	43
4.1.3	Kysymyksen asettelua koskevat kannanotot.....	45
4.1.4	Jaossa sovellettavaksi tuleviin säännöksiin liittyvät kannanotot	46
4.2	Testamentin määräyksiin perustuvan jaon erityispiirteet	54
4.2.1	Lakiosavaatimus ja laskennallinen ositus.....	54
4.2.2	KKO 1998:113	54
4.2.3	Osituksen toimittamisen mahdollistaminen testamentin määräyksin	57
4.2.4	KKO 2005:124	58
5	Johtopäätökset	63

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio Aulis, Mitä on lainoppi. Tammi 1978.

Aarnio Aulis – Kangas, Urpo, Suomen jäämistöoikeus I, Perintöoikeus. 3. painos. Lakimiesliiton kustannus 1991.

Aarnio Aulis – Kangas, Urpo, Suomen jäämistöoikeus I, Perintöoikeus. 6. uudistettu painos. Alma Talent 2016.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo, Suomen jäämistöoikeus II, Testamenttioikeus. 5. uudistettu painos. Talentum: Lakimiesliiton kustannus 2015.

Ervasti Kaijus, Oikeussosiologia tutkimusalana. Teoksessa Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa: juhlaulkaisu Ahti Laitinen 1946 – 42/2 2006, toim. Ahonen, Timo. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2006.

Helin, Markku, Avio-oikeus ja tekijänoikeus. Lakimies 1/1983, s. 16-42.

Helin, Markku, KKO 1999:104. Perintö. Perinnönjako. Avioliitto. Omaisuuden ositus. Lakimies 1/2000, s. 111-133.

Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja II. 3. muuttamaton painos. Vammalan Kirjapaino Oy 1967.

Kangas, Urpo, Lesken oikeudellinen asema: oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta. Suomalainen lakimiesyhdistys 1982.

Kangas, Urpo, Kaikella on aikansa. Lakimies 67/1998, s. 1079-1088.

Kangas, Urpo, Suomalaisen siviilioikeuden juuret; Esimerkkinä perhe- ja perintöoikeus. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2017.

Kangas, Urpo, Perhevarallisuus oikeus. 3. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.

Lohi, Tapani, Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi – KKO: ratkaisun 1999:104 arviointia. Lakimies 4/2000 s. 537-546.

Lohi, Tapani, Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu: lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3 §:n mukaan. Suomalainen lakimiesyhdistys 2006.

Lohi, Tapani, Aviovarallisuus oikeus. Talentum Pro 2016.

Lohi, Tapani, Ositus, tasinko ja sivullissuoja. Suomalainen lakimiesyhdistys 2016.

Lohi, Tapani, Jäämistöositus ja kuolinpesä. Alma Talent 2020.

Mikkola, Tuulikki, Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa. WSOYpro 2010.

Rautiala, Martti, Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy 1967.

Saarenpää, Ahti, Havaintoja puolison perintöoikeudesta toisen puolison kuoltua rintaperillisittä. Teoksessa Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako, toim. Juha Pöyhönen. Kustannusyhtiö Juridica 1984.

Saarenpää, Ahti, Väli tilojen ongelmia – näkökohtia osituksen ja perimyksen suhteista. Teoksessa Artikla ry:n 10-vuotisjuhla julkaisu, toim. Eilavaara, Pertti ja Leikas, Eerik. Artikla 1989.

Saarenpää, Ahti, Avioliittolain muutokset. 4. uudistettu painos. Artikla 1992.

Saarenpää, Ahti, Perintö ja jäämistö: jakosäännösten ja jakoon vaikuttavien säännösten tulkintoja. Pandecta 1994.

Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen lakimiesyhdistys 2003.

Virallislähteet

HE 6/1964 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

HE 90/1974 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 225/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perintökaaren muuttamisesta.

HE 200/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi virallistetusta parisuhteesta.

KKO:n lausunto 1941. Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1.11.1941.

KM 84/1975 vp. Valtioneuvoston 2.8.1972 asettaman perintöoikeuskomitean 30.8.1975 päivätty mietintö perintölainsäädännön uudistamisesta.

LVK 1/1920. Ehdotus laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista ynnä perustelut.

LVK 2/1935. Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen.

LVK 5/1938. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö.

LVK 1/1955. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi.

LVK 4/1959. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

Perintölakivaliokunnan mietintö 1964 N:o 1/1964. Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1/1964 hallituksen esityksen 6/1964 johdosta perintölainsäädännön uudistamisesta. 1964 vp.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus 1991:126

Korkein oikeus 1992:99

Korkein oikeus 1997:107

Korkein oikeus 1998:113

Korkein oikeus 1999:104

Korkein oikeus 2001:12

Korkein oikeus 2005:124

Helsingin hovioikeus 25.11.1992 S 91/1078

Helsingin hovioikeus 28.11.1996 S 96/167

Turun hovioikeus 11.4.1995 S 93/1042

Turun hovioikeus 23.10.1996 S 96/483

Lyhenteet

AL	avioliittolaki (234/1929)
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
LVK	lainvalmistelukunta
PK	perintökaari (40/1965)

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Puolison perintöoikeus sisällytettiin lakiin vuonna 1965 nykyisen perintökaaren (40/1965, PK) säätämisen yhteydessä. Ennen tätä lapsettomana kuolleen puolison perintö meni vainajan sukulaisille ja leskeä turvasi vain avioliittolain (234/1929, AL) mukainen avio-oikeus puolisonsa omaisuuteen.¹ Mikäli avio-oikeuskin oli avioehtosopimuksin suljettu pois, lesken oli tultava toimeen yksin omalla varallisuudellaan. Tilanne oli tosin sama, vaikka ensiksi kuolleelta puolisolta jäi lapsia. Usein lapset olivat kuitenkin puolisoiden yhteisiä, joten he eivät lähteneet vaatimaan ensiksi kuolleen puolison jäämistön jakamista ennen lesken kuolemaa. Lesken annettiin elää jakamattomassa pesässä ja jako toimitettiin vasta lesken kuoltua. Lapsettomien avioparien kohdalla jakamattomassa pesässä eläminen oli harvinaisempaa, sillä ensiksi kuolleen puolison perillisinä olleet kaukaisemmat sukulaiset eivät kokeneet samanlaista tarvetta huolehtia leskestä ja saattoivat vaatia jäämistön jakoa heti perunkirjoituksen jälkeen. Tarve puolison saattamiselle perillisasemaan oli selvä.

Voimassa olevan perimysjärjestyksen mukaan vainajan perivät ensisijaisesti tämän rintaperilliset eli lapset ja lasten jälkeläiset. Jos vainajalta ei jää rintaperillisiä, perimysjärjestyksessä seuraavana vuorossa on aviopuoliso. Mikäli vainajalta ei jää puolisoakaan, perintö menee vainajan vanhemmille, sisaruksille, sisarusten jälkeläisille, isovanhemmille tai vanhempien sisaruksille.² Puolison perintöoikeus poikkeaa rintaperillisten ja sukulaisten perintöoikeudesta sen laajuudessa. Lain mukaan leski ei nimittäin saa rajoittamatonta omistusoikeutta puolisolta perittyyn omaisuuteen, sillä ensiksi kuolleen puolison vanhemmat, sisarukset tai sisarusten jälkeläiset perivät ensiksi kuolleen puolison toissijaisesti lesken kuoltua. Toissijaisen perimyksen taustalla on ajatus siitä, että ensiksi kuolleen puolison omaisuuden tulisi viime kädessä palautua tämän suvun haltuun³.

Lesken kuoltua toimitettavaksi tulee jako, jossa lesken omaisuus jaetaan ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten ja lesken perillisten kesken. Koska lesken ei tarvitse pitää perintönä saamaansa omaisuutta erillään omasta omaisuudestaan, nousee esiin kysymys siitä,

---

¹ Ks. avio-oikeudesta Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 101-202.

² Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 21-32.

³ HE 6/1964 vp. s. 2.

miten lesken omaisuus jaetaan sukuhaarojen kesken. Maallikko voisi veikata, että lesken omaisuus jaetaan siinä suhteessa, jossa puolisoiden omaisuudet olivat ensiksi kuolleen puolison kuollessa. Lain lähtökohta on kuitenkin toinen. Lesken omaisuus nimittäin jaetaan lähtökohtaisesti tasan puoliksi, jos puolisoilla oli avio-oikeus kaikkeen toistensa omaisuuteen.

Jakosuhde perustuu AL:n aviovarallisuusjärjestelmään, jossa on säädetty puolisoiden avio-oikeuden alaisen omaisuuden tasaamisesta avioliiton päättyessä. Puolittamisesta voidaan poiketa vain tiettyjen kapea-alaisten edellytysten vallitessa. Myös nämä poikkeukset rakentuvat aviovarallisuusjärjestelmän ratkaisujen varaan.⁴ Nyrkkisääntönä voidaan todeta, että varsin tavallisessa tilanteessa, jossa puolisoilla on ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen ja ensiksi kuollut puoliso ei ole tehnyt testamenttia, lesken pesä jaetaan tasan puoliksi ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten ja lesken perillisten kesken siitäkin huolimatta, että leski on ollut avioliiton aikana huomattavasti varakkaampi tai lesken omaisuus on huolellisen taloudenpidon johdosta kasvanut merkittäväällä tavalla puolison kuoleman jälkeisenä aikana.

Jakojärjestelmä oli pitkään varsin perusteltu, sillä jaon lopputulos vastasi AL:n mukaisen omaisuuden osituksen lopputulosta.⁵ Tilanne kuitenkin muuttui merkittävästi, kun ositusjärjestelmään lisättiin vuonna 1976 lesken tasinkoetuoikeudeksi kutsuttu säännös. Säännöksellä parannettiin lesken asemaa puolison kuoltua toimitettavaksi tullessa osituksessa siten, että puolisoaan varakkaamman lesken ei tarvinnut enää luovuttaa tasinkona omaisuuttaan kuolleen puolison perillisille. Uudistuksen johdosta puolisonsa perineelle leskelle muodostui intressi erillisen osituksen toimittamiselle, sillä ositus ja tasinkoetuoikeus tarjosivat mahdollisuuden säilyttää suurempi osuus lesken omaisuudesta lesken omille perillisille.

Koska jakojärjestelmä pohjattiin sitä säädettyä aviovarallisuusjärjestelmään ja jakojen lopputulokset vastasivat alun perin ositusten lopputuloksia, laissa ei ole otettu kantaa erillisen osituksen toimittamiseen. Oikeuskirjallisuudessa ja hovioikeuskäytännössä erillisen osituksen toimittamiseen suhtauduttiin myönteisesti,⁶ mutta korkein oikeus päätyi eri kannalle

---

⁴ Helin: KKO 1999:104 s. 116.

⁵ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 s. 1076.

⁶ Ks. oikeuskirjallisuudesta esim. Kangas: Lesken oikeudellinen asema s. 143-162; Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I, 1991 s. 543-570; Saarenpää: Perintö ja jäämistö s. 53-60. Hovioikeuskäytännöstä esim. Turun HO 11.4.1995 S 93/1042.

äänestysratkaisussaan KKO 1997:107. Korkeimman oikeuden mukaan puolisonsa perineen lesken pesä oli jaettava tämän kuoltua puolison perintöoikeutta koskevien jakosäännösten mukaisesti ottamatta huomioon lesken elinaikanaan toimittaa ositusta, jossa leski oli vedonnut tasinkoetuoihteeseen. Korkeimman oikeuden omaksumaa kantaa on arvosteltu muun muassa sen vuoksi, että se pakottaa puolisoaan varakkaamman lesken luopumaan perinnöstä puolisonsa jälkeen, mikäli leski haluaa säilyttää koko oman omaisuutensa omille perillisilleen.⁷ Samalla kannan on katsottu johtavan siihen, että puolison perintöoikeutta koskevat säännökset suosivat ensiksi kuolleen puolison perillisiä lesken ja tämän perillisten kustannuksella.⁸

Puolison perintöoikeuteen liittyviä jakosäännöksiä sovelletaan lain mukaan myös sellaisissa tilanteissa, joissa vainaja on määrännyt testamentilla omaisuutensa ensin leskelle ja lesken kuoltua jollekin toissijaisille saajalle. Korkeimman oikeuden omaksuma kanta saa sen vuoksi merkitystä laajemminkin kuin vain lakimääräisessä perimyksessä. Oli kyse sitten lakiin tai testamentin määräyksiin perustuvasta jakotilanteesta, selvää on, että puolison perintöoikeutta koskeva oikeustila on muodostunut AL:n ositussäännösten kehityksen vuoksi varsin epäselväksi. Perustellusti voidaan esittää, että vähävaraisia leskiä silmällä pitäen säädetyt puolison perintöoikeutta koskevat säännökset ovat muodostaneet tilanteen, jossa varakkaiden leskien asema heikkenee.

1.2 Tutkimuskysymykset ja -metodit

Tämän tutkielman tavoitteena on selventää puolison perintöoikeutta koskevaa oikeustilaa erityisesti kuollutta puolisoaan varakkaamman lesken näkökulmasta ja arvioida sitä suhteessa lesken asemaan yleisesti. Tässä tarkoituksessa selvitetään ensin puolison perintöoikeuden sisältöä ja siihen liittyvää jakojärjestelmää. Ennen kaikkea vastausta etsitään siihen, miten säännösten luomaa kokonaisuutta tulisi hahmottaa ja minkälaisia mahdollisuuksia leskellä on vaikuttaa hänen perillistensä ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken toimitettavan jaon sisältöön. Toiseksi tutkielmassa tarkastellaan korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä puolison perintöoikeutta koskeviin säännöksiin liittyen. Tältä osin pyritään selvittämään, miten korkein oikeus on perustellut arvostelua herättänyttä kantaansa

---

⁷ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 488.

⁸ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 545.

ratkaisukäytännössään ja minkälainen merkitys kannalla on jakojärjestelmän ja AL:n ositussäännösten väliseen suhteeseen.

Tutkimuksen metodina on lainoppi eli oikeusdogmatiikka, joka vakiintuneen määritelmän mukaan tähtää voimassa olevien oikeussääntöjen systematisointiin ja tulkintaan⁹. Lainopin lisäksi tutkimuksessa on de lege ferenda -tutkimuksen piirteitä otettaessa kantaa puolisoaan varakkaamman lesken asemaan vallitsevassa oikeustilassa. De lege ferenda -tutkimusta voidaan kutsua myös oikeuspoliittiseksi tutkimukseksi ja sen tarkoituksena on vaikuttaa oikeuspoliittiseen päätöksentekoon eli esimerkiksi lainvalmisteluun tai oikeudellisiin käytäntöihin¹⁰. Perinteisen lainopin yhdistämistä oikeuspoliittiseen tutkimusotteeseen pidetään varsin luontevana, sillä oikeuden systematisointi ja tulkinta hahmottavat oikeustilaa tavalla, joka mahdollistaa sen tehokkuuden ja riittävyuden arvioinnin.¹¹

1.3 Tutkimuksen rakenne ja lähdeaineisto

Tutkimus jakaantuu johdanto- ja johtopäätösluvun lisäksi kolmeen päälukuun. Luvussa kaksi tarkastellaan ensin perimysjärjestyksen historiaa ja nostetaan esiin sellaisia yhteiskunnallisia ja lakiteknisistä syitä, jotka aikanaan johtivat voimassa olevien puolison perintöoikeutta koskevien säännösten säätämiseen. Tämän jälkeen pureudutaan puolison perintöoikeuden sisältöön ja sukutahojen kesken toimitettavaan jakoon. Luvun lopuksi käsitellään vielä lesken hyväksi tehtyjä rajoitettuja omistusoikeustestamenteja, sillä puolison perintöoikeuteen liittyvät jakosäännökset tulevat sovellettavaksi myös tällaisiin testamentteihin perustuvissa jakotilanteissa.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan edellytyksiä, joiden vallitessa sukutahojen kesken toimitettavassa jaossa voidaan poiketa lesken pesän puolittamisesta. Kuten edellä kävi ilmi, poikkeukset perustuvat AL:n aviovarallisuusjärjestelmään, joten ennen niiden lähempää tarkastelua esiin otetaan aviovarallisuusjärjestelmän perusteita ja omaisuuden osituksen toimittamista. Poikkeuksien osalta esiin pyritään nostamaan erityisesti sellaisia näkökohtia, joilla on merkitystä puolisoaan varakkaammalle leskelle tämän tehdessä jäämistösunnittelua.

---

⁹ Aarnio: Mitä on lainoppi s. 52.

¹⁰ Ervasti: Oikeussosiologia tutkimusalana s. 31.

¹¹ Aarnio: Mitä on lainoppi s. 53.

Kolmannen luvun lopuksi palataan vielä aviovarallisuusjärjestelmään tasinkoetuoikeuden muodossa, sillä se tarjosi voimaantullessaan teoreettisen mahdollisuuden pääsäännön mukaisesta jaosta poikkeamiselle. Säännöksen sisällön ja sen säätämiseen johtaneiden tekijöiden jälkeen tarkastellaan tasinkoetuoikeutta puolison perintöoikeutta koskevien säännösten kontekstissa. Tältä osin esiin otetaan jo edellä viitattu korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1997:107.

Neljännessä luvussa siirrytään tarkastelemaan puolison perintöoikeutta koskevien säännösten soveltamiseen liittyvää korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä laajemmin. Ensinnä esille otetaan toinen erillisen osituksen toimittamiseen ja tasinkoetuoikeuteen soveltamiskelpoisuuteen liittyvä ratkaisu KKO 1999:104. Kyseisessä ratkaisussa otettiin kantaa osituksen toimittamiseen lesken eläessä toimitettavan jaon yhteydessä. Ratkaisun perusteluita peilataan oikeuskirjallisuudessa esitettyihin kannanottoihin. Toiseksi tarkastellaan kahta rajoitettuihin omistusoikeustestamentteihin liittyvää ratkaisua KKO 1998:113 ja KKO 2005:124, sillä testamentin määräykseen perustuviin jakotilanteisiin liittyy sellaisia erityisiä kysymyksiä, joita ei lakimääräiseen perimyksen perustuvissa jakotilanteissa kohdata. Tällaisten kysymysten voidaan katsoa hämärtävän puolison perintöoikeutta koskevien säännösten ja aviovarallisuusjärjestelmän välistä suhdetta entisestään.

Tutkielman lähdeaineisto muodostuu lainsäädännön lisäksi lain esitöistä, aihetta koskevasta oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Esitöistä merkityksellisimpiä ovat PK:n ja AL:n valmisteluaineistot eli kyseisistä laeista annetut hallituksen esitykset ja niitä koskevat lainvalmistelukunnan ehdotukset. Oikeuskäytännön osalta lähdeaineistona käytetään pääasiassa korkeimman oikeuden ratkaisuja, sillä niille on Suomessa vakiintuneen oikeuslähdeopin mukaisesti annettu eniten tulevaa oikeuskäytäntöä ohjaavaa vaikutusta eli prejudikaattiarvoa.¹² Tutkielman kannalta merkittävimpiä korkeimman oikeuden ratkaisuja ovat jo edellä esille tulleet erillisen osituksen toimittamista ja tasinkoetuoikeuteen vetoamista koskevat KKO 1997:107 ja KKO 1999:104 sekä rajoitettuihin omistusoikeustestamentteihin liittyvät KKO 1998:113 ja KKO 2005:124. Lähdeaineistoon kuuluvaan oikeuskirjallisuuteen on pyritty valitsemaan kattavasti sekä aihepiiriä koskevia yleisteoksia että syvempää tarkastelua omaavia artikkeleita. Lähdeaineisto on pelkästään kotimaista, sillä kansainvälistä

---

¹² Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 267.

lähdeaineistoa ei tämän tutkielman puitteissa ole ollut tarvetta hyödyntää. Esimerkiksi Suomen perintö- ja aviovarallisuuslainsäädäntöä vastaavan Ruotsin perintö- ja aviovarallisuuslainsäädännön tarkastelu jätetään muun tutkielman varaan.

2 Puolison perintöoikeus ja lesken pesän jakaminen

2.1 Puolison perintöoikeus

2.1.1 Perimysjärjestyksen historiaa

Vanhat ruotsalaiset jo kauan ennen alkuperäistä perintökaartamme (5/1734) noudatetut perimysjärjestykset olivat talonpoikaisyhteiskuntaan sovitettuja. Talonpoikaisyhteiskunnassa maaomaisuus oli tärkein varallisuuden muoto, sillä se mahdollisti luontaistalouden harjoittamisen. Koska luontaistalous perustui perheen ja suvun sisäiseen yhteistyöhön, kuoleman johdosta tapahtunut omistuksen siirtyminen oli järjestettävä siten, ettei maaomaisuus pirstoutunut tai joutunut pois perheen tai suvun hallusta. Vanhemmassa ruotsalaisessa maakuntaoikeudessa ensisijaisia perillisiä olivatkin mahdollisimman läheiset perheenjäsenet ja sukulaiset eli henkilöt, jotka vähin polviluku erotti perittävästä. Tämänkaltainen perimysjärjestys noudatti niin sanottua asteittaisperiaatetta.¹³

Myöhemmät maakuntalait rakentuivat sen sijaan niin sanotulle parenteeliperiaatteelle. Parenteeliperiaatteen mukaan vainajan perivät ensisijaisesti hänestä polveutuvat henkilöt ja vasta tämän jälkeen muut perheenjäsenet ja sukulaiset parenteleittain. Jos joku saman parenteelin perillisistä oli kuollut, tulivat kuolleen perillisen jälkeläiset hänen sijaansa perillisiksi. Jos parenteelissa ei ollut lainkaan perillisiä, siirryttiin seuraavaan parenteliin. Sijaisperimysoikeuden myötä oli mahdollista, että omaisuus jakaantui useampiin osiin kuin asteittaisperiaatteeseen perustuvassa perimyksessä. Sen vuoksi parenteliperiaatetta sovellettiin alkuun vain rajoitetusti.¹⁴

Koska perimyksen osalta tärkeintä oli omaisuuden pysyminen perheen tai suvun hallussa, on pidetty todennäköisenä, että naisille ei annettu alkujaan lainkaan perintöoikeutta.

Vanhemmassa ruotsalaisessa maakuntaoikeudessa tämä kanta oli jo sivuutettu, mutta naisten perintöoikeudellinen asema oli silti huomattavasti heikompi kuin miesten. Ensimmäisenä miesten kanssa yhtäläisen perintöoikeuden saivat kaupungeissa asuneet naiset. Kaupungeissa omaisuuden siirtymistä toiselle suvulle ei pidetty yhtä pahana, sillä kaupungeissa vallitsi rahatalous ja sukusiteet eivät olleet siellä yhtä lujia kuin maaseudulla. Sukupuolen mukaan

---

¹³ Hemmer: Suomen oikeushistorian oppikirja II s. 66.

¹⁴ Hemmer: Suomen oikeushistorian oppikirja II s. 66-67.

määräytyvästä perintöoikeudesta luovuttiin lopulta myös maaseudulla, kun vuonna 1878 voimaantullut vanha perintökaari (19/1878) teki perintöoikeudesta yhtäläisen kaikkialla sukupuoleen katsomatta.¹⁵

Vanhassa perintökaareissa puolison asemaa turvattiin naimaosalla, huomenlahjalla ja etuosaoikeudella jakamattomaan pesään. Lisäksi lapsille oli asetettu elatusvelvollisuus vanhempiaan kohtaan.¹⁶ Puolison perintöoikeuteen matka oli kuitenkin vielä pitkä. Ensimmäisen kerran puolison saattaminen perillisasemaan tuli esille vuonna 1920 laaditussa lainvalmistelukunnan puolisojen avio-oikeudellista omaisuusjärjestystä koskeneessa uudistusehdotuksessa.¹⁷ Tuolloin asia jäi kuitenkin vain ajatuksen tasolle ja konkreettisia askeleita uudistuksen eteen piti odottaa aina seuraavalle vuosikymmenelle asti.¹⁸

2.1.2 Puolison perintöoikeus osaksi lainsäädäntöä

Vuonna 1935 laadittu lainvalmistelukunnan ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi sisälsi ensi kerran säännökset puolison perintöoikeudesta.¹⁹ Uudistusprosessi sai muutaman vuoden päästä jatkoa, kun lainvalmistelukunta laati ehdotuksen hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi.²⁰ Hallituksen esitykseksi asti ehdotus ei kuitenkaan edennyt, sillä kokonaisuudistamisesta luovuttiin ja tyydyttiin vain vanhan perintökaaren osittaisuudistuksiin.²¹

1950-luvulla perintölainsäädännön kokonaisuudistaminen nousi uudelleen valmistelun kohteeksi siviilioikeuden kodifioimisen yhteydessä. Lainvalmistelukunta laati vuonna 1959 ehdotuksen hallituksen esitykseksi perintölainsäädännön uudistamisesta.²² Ehdotus noudatteli

---

¹⁵ Hemmer: Suomen oikeushistorian oppikirja II s. 67-70.

¹⁶ Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa. s. 2-3. Naimaosa oli oikeus puolisojen yhteiseen pesään. Sen suuruus vaihteli muun muassa sukupuolen mukaan. Huomenlahja annettiin vaimolle häyön jälkeisenä aamuna. Vaimo sai lahjan lopullisesti kuitenkin vain silloin, kun mies kuoli ennen vaimoa. Etuosaoikeus antoi mahdollisuuden ottaa pesästä lesken henkilökohtaiset tavarat.

¹⁷ LVK 1/1920.

¹⁸ Kangas: Suomalaisen siviilioikeuden juuret; Esimerkkinä perhe- ja perintöoikeus s. 85.

¹⁹ LVK 2/1935 s. 2.

²⁰ LVK 5/1938.

²¹ HE 6/1964 vp. s. 1. Korkein oikeus ehti antaa ehdotuksesta lausuntonsa ennen kuin kokonaisuudistamisesta luovuttiin. Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1.11.1941.

²² LVK 4/1959.

1930-luvulla annettujen ehdotusten linjoja ja sisälsi säännökset myös puolison perintöoikeudesta. Ehdotuksen pohjalta hallitus antoi vuonna 1964 esityksen, joka johti voimassa olevan PK:n säätämiseen.²³ Uuden lain merkittävimpiä uudistuksia oli puolison saattaminen perillisasemaan.²⁴ Perintölakivaliokunta oli katsonut mietinnössään, että vanhan perintölainsäädännön suurimpia epäkohtia oli eloonjääneen puolison perintöoikeuden puuttuminen.²⁵

Puolison saattamista perillisasemaan perusteltiin hallituksen esityksessä sekä eettisillä perusteilla että käytännön näkökohdilla. Perintöoikeuden eettisenä perustana pidettiin puolisoiden elinaikaiseksi tarkoitettua elämänyhteyttä. Esityksen mukaan tämä puolisoiden välinen yhteys oli läheisempi kuin sukulaisten välinen yhteenkuuluvuus. Perintöoikeuden antamista puolisolalle puolsi myös tarve turvata eloonjääneen puolison taloudellista asemaa. Esityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, että varaton leski saattoi vanhan perintökaaren mukaan joutua lähtemään varakkaastakin kodista, jos avio-oikeutta ei ollut ja keskinäinen testamenttikin oli jäänyt tekemättä.²⁶

Lesken taloudellisen aseman vaarantuminen oli tosin mahdollista myös niissä tilanteissa, joissa ensiksi kuolleella puolisolta jäi rintaperillisiä. Tältä osin ajatuksena lienee kuitenkin olleen se, että ensiksi kuolleen puolison rintaperilliset olivat useimmiten myös lesken rintaperillisiä tai muuten läheisiä henkilöitä leskelle. Lesken taloudellisen aseman vaarantuminen oli sen vuoksi epätodennäköisempää kuin kaukaisempien sukulaisten ollessa ensiksi kuolleen puolison perillisiä.

Puolison perintöoikeutta koskevia säännöksiä kirjoitettaessa ratkaistavana oli kaksi keskeistä kysymystä: Mihin puoliso tulisi sijoittaa perimysjärjestyksessä ja miten laaja puolison perintöoikeuden tulisi olla? Perimysjärjestyksen osalta pidettiin varsin selvänä sitä, että puolisollla ei tulisi olla perintöoikeutta, jos vainajalta jäisi rintaperillisiä. Toisessa parentelissa oleviin sukulaisiin eli vanhempiin ja sisaruksiin sekä heidän jälkeläisiinsä nähden puolison

---

²³ HE 6/1964 vp.

²⁴ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 s. 1071.

²⁵ Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1/1964 s. 1.

²⁶ HE 6/1964 vp. s. 1-2.

katsottiin sen sijaan olevan vainajalle läheisempi ja täten olevan oikeutettu perintöön ennen heitä.²⁷

Perintöoikeuden laajuuden osalta esityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, että maatalouskiinteistön pysyttäminen suvun hallussa oli merkittävä yhteiskuntapoliittinen näkökohta, jota ei voitu sivuuttaa. Esityksen mukaan ajateltavissa oli siten sellainen järjestelmä, jossa leski saisi vain käyttöoikeuden kuolleen puolison jäämistöön. Tällaista järjestelmää ei kuitenkaan pidetty sopivana sen edellyttämän yksityiskohtaisen sääntelyn sekä lesken ja vainajan sukulaisten välille mahdollisesti muodostuvien erimielisyyksien vuoksi. Lopullisessa järjestelmässä otettiin mallia Ruotsin perintölainsäädännössä omaksutusta järjestelmästä. Leski sai omistusoikeuden rintaperillisettömän puolisonsa jäämistöön ja lesken kuoltua omaisuus siirtyi takaisin ensin kuolleen puolison sukuun toissijaisille perillisille.²⁸

2.1.3 Puolison perintöoikeutta koskevat säännökset

Puolison perintöoikeutta koskevat säännökset löytyvät PK 3 luvusta. Säännöksiä sovelletaan aviopuolisoiden lisäksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain (2001/950) mukaisesti rekisteröidyn parisuhteen osapuoliin²⁹. Avopuolisolle ja kihlakumppaneille säännökset eivät anna oikeuksia. Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin PK 3:1 ja PK 3:7:ä. Ensimmäisessä on säädetty puolison perintöoikeuden ydinsisällöstä ja jälkimmäisessä niistä tilanteista, joissa puolisollla ei ole luvun mukaista oikeutta puolisonsa jäämistöön.

PK 3:1.1:ssä säädetään, että jäämistö menee eloonjääneelle puolisolle, jos perittävä oli naimissa eikä häneltä jäänyt rintaperillisiä. Puolison perintöoikeudelle ei ole säädetty samanlaista suojaa kuin rintaperillisille on säädetty lakiosaoikeuden muodossa, joten puolison perintöoikeus voidaan kokonaan syrjäyttää testamentilla.³⁰ Jos ensiksi kuollut puoliso on määrännyt koko omaisuudestaan testamentilla muun henkilön kuin eloonjääneen puolison hyväksi, leski saa turvaa PK 3:1a:ssä säädetystä lesken suojajärjestelmästä.³¹ PK 3:1a:ä

---

²⁷ HE 6/1964 vp. s. 2.

²⁸ HE 6/1964 vp. s. 2. Elinikäisen käyttöoikeuden mahdollisista ongelmista lausuttiin jo LVK 2/1935 s. 64.

²⁹ Ks. HE 200/2000 vp. s. 14-15.

³⁰ HE 6/1964 vp. s. 2.

³¹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1005. Lesken suojajärjestelmällä on merkitystä vain niissä tilanteissa, joissa leski ei peri puolisonsa koko jäämistöä tai pesänjako toteutetaan lesken eläessä. Ks. lisää lesken jäämistöoikeudellisesta suojajärjestelmästä esim. Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 34-54.

sovelletaan myös sellaisiin leskiin, jotka eivät ole perillisasemassa. Säännös lisättiin puolison perintöoikeutta koskevaan lukuun vuonna 1983 ja sen myötä luvun otsikko muuttui muotoon ”puolison perintöoikeudesta ja oikeudesta hallita jäämistöä”. Jatkossa puhuttaessa PK 3 luvun säännöksistä tarkoitetaan vain puolison perintöoikeutta koskevia säännöksiä.

PK 3:1.2:ssä säädetään ensiksi kuolleen puolison sukulaisten toissijaisesta perintöoikeudesta. Sen mukaan eloonjääneen puolison kuollessa ensiksi kuolleen puolison elossa olevat isä, äiti, veli tai sisar taikka veljen tai sisaren jälkeläinen saavat ne heistä, joilla silloin lähinnä on oikeus periä ensiksi kuollut puoliso, puolet eloonjääneen puolison pesästä, mikäli jäljempänä luvussa ei toisin säädetä. Lisäksi lainkohdassa kielletään eloonjäänyttä puolisoa määräämästä testamentilla siitä omaisuudesta, joka on tuleva ensiksi kuolleen puolison perillisille.

Lainkohdassa luetelluista ensiksi kuolleen puolison perillisistä on vakiintuneesti käytetty nimitystä toissijaiset perilliset. Toissijaisten perillisten perintöoikeus rajoittaa lesken omistusoikeutta perittyyn omaisuuteen. Rajoitettu omistusoikeus antaa leskelle kuitenkin vallan määrätä perintönä saamastaan omaisuudesta kattavalla tavalla. Leski voi esimerkiksi myydä tai pantata sitä ilman, että hänen tulisi pyytää suostumuksia oikeustoimiin toissijaisilta perillisiltä. Omistusoikeuden erilaisesta laajuudesta huolimatta leski vallitsee omaa omaisuuttaan ja perintönä saamaansa omaisuutta yhtenä kokonaisuutena. Lesken ei siis tarvitse pitää erillään tai muutenkaan selvittää, mikä on perintönä saatua omaisuutta ja mikä lesken itsensä hankkimaa omaisuutta.³²

Ainoa rajoitus lesken omistusoikeuteen aiheutuu testamentausvallan rajoituksesta. Leski ei voi nimittäin pätevällä tavalla tehdä testamenttia siitä omaisuudesta, joka on hänen jälkeensä menevä aiemmin kuolleen puolison perillisille. Jos leski määrää testamentilla sellaisesta omaisuudesta, joka on menevä aiemmin kuolleen puolison perillisille, testamentti on tehoton siltä osin. Toissijaisten perillisten ei tarvitse tällöin moittia lesken tekemää testamenttia, sillä se on suoraan lain nojalla tehoton testamenttaamisvallan ylityksestä johtuvan kompetenssitechottomuuden vuoksi kaikissa niissä tilanteissa, joissa se loukkaa toissijaisten perillisten pesäosuutta.³³

---

³² Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1072-1073.

³³ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1074. Testamentinsaajalla ei ole myöskään oikeutta maksaa toissijaisten perillisten osuutta rahana samalla tavalla kuin PK 7:5.2:ssa tarkoitetuissa tilanteissa.

Koska toissijaisten perillisten perintöoikeus toteutetaan vasta lesken kuoltua, toissijaisten perillisten piiri voi muuttua merkittävästikin puolisoiden kuolinhetkien välisenä aikana. Ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaisilla toissijaisilla perillisillä ei ole kuitenkaan merkitystä aikanaan toimitettavassa jaossa, sillä toissijaisten perillisten piiri määräytyy lesken kuolinhetken mukaan. Mikäli ensiksi kuolleen puolison toissijaisia perillisiä ei ole elossa lesken kuollessa, lesken perilliset saavat koko pesän. Sanottu on tulkittavissa PK 3:1.2:n sanamuodosta. Jos ensiksi kuolleella puolisoilla ei ole ollut alun perinkään toissijaisia perillisiä, lesken omistusoikeutta perintönä saatuun omaisuuteen ei ole rajoittanut toissijaisten perillisten perintöoikeus. Leski on saanut tällöin puolisonsa omaisuuden rajoittamattomalla omistusoikeudella ja on voinut tehokkaasti määrätä siitä myös testamentilla. Rajoittamaton omistusoikeus voi syntyä leskelle myös puolison kuoleman jälkeisenä aikana viimeisen toissijaisen perillisen kuollessa.³⁴

Jos puolestaan leskeltä ei ole jäänyt perillisiä, menee hänen osuutensa PK 3:1.3:n mukaan ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille. Ensiksi kuolleen puolison perilliset saavat tällöin koko lesken pesän jaettavakseen. Säännös lisättiin lakiin vuoden 1983 uudistuksen yhteydessä. Ennen sitä lesken osuus pesästä meni valtiolle. Esitöissä säännöstä perusteltiin toissijaisten perillisten aseman parantamisella.³⁵ Sen voidaan kuitenkin nähdä myös sujuvoittavan omaisuuden jakamista, kun pesää ei tarvitse jakaa ensiksi kuolleen puolison perillisten ja valtion kesken.

Koska puolison perintöoikeuden kiinnittymistä voimassa olevaan avioliittoon ei pidetty kaikissa tilanteissa oikeudenmukaisena, puolison oikeutta perintöön on rajoitettu siltä osin kuin puolisoiden avioliitto on ollut päättymäisillään ennen puolison kuolemaa. PK 3:7.1:ssä säädetään, että puolisoilla ei, mikäli erityisistä asianhaaroista ei muuta johdu, ole luvun mukaista oikeutta jäämistöön, jos kanne asumus- tai avioerosta oli perittävän kuollessa vireillä tai jos puoliset olivat tehneet hakemuksen avioliiton purkamisesta tai asumuserosta. Oikeutta perintöön ei ole myöskään silloin, kun puoliset on tuomittu asumuseroon ja asumuserotuomio ei ole perittävän kuollessa rauennut. Lisäksi PK 3:7.2:ssä säädetään, että laki on sama silloin, kun ensiksi kuolleella puolisoilla oli kuollessaan oikeus vaatia avioliittoa peruutuvaksi.

---

³⁴ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I. s. 1072-1073.

³⁵ HE 225/1982 vp. s. 10.

2.2 Lesken pesän jakaminen

2.2.1 Jaon lähtökohdat

PK 3 luvun mukaisen jaon toimittaminen oli alun perin mahdollista vasta lesken kuoltua. Nykyään jako voidaan toimittaa myös lesken eläessä. Tällöin jaon osapuolina ovat leski ja ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset. Vuonna 1983 lakiin lisätyssä PK 3:5a:ssä säädetään, että eloonjääneen puolison vaatimuksesta on toimitettava jako hänen ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken. Jakoon sovelletaan PK 3 luvun jakoa koskevia säännöksiä ja se sitoo myös niitä ensiksi kuolleen puolison perillisiä, joilla eloonjääneen puolison kuoltua olisi oikeus perintöön. Lainkohdan viimeisen lauseen tarkoituksena on estää sellaisia ensiksi kuolleen puolison sukulaisia, joilla ei ole ollut oikeutta perintöön jaon toimittamishetkellä, mutta joilla olisi se lesken kuoltua, puuttumasta jo toimitettuun lainvoimaiseen jakoon PK 3:1.2:n perusteella.³⁶

Lesken eläessä toimitettava jako edellyttää aina lesken aloitetta. Lesken oikeutta jaon toimittamiseen ei ole sidottu mihinkään määräaikaan, vaan leskellä on kuolemaansa saakka aikaa esittää jakovaade laissa säädetyllä tavalla. Mikäli leski esittää jakovaateen, toissijaisten perillisten on tyydyttävä jaon toimittamiseen.³⁷ Lesken eläessä toimitettavan jaon mahdollistaminen oli toivottu uudistus, sillä lesken elinaikana toimitetut jaot eivät olleet aiemmin sitovia ja saattoivat tulla uudelleen toimitettavaksi, jos joku perillisistä sitä vaati.³⁸

Jaon vireillepano jo lesken elinaikana on melko harvinaista sen vuoksi, että leski joutuu jaon seurauksena luovuttamaan omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison sukulaisille.³⁹ Jakoon ryhtyvätkin vain sellaiset lesket, joilla on erityinen intressi sen toimittamiseksi ja joiden taloudellinen asema on turvattu omaisuuden luovuttamisesta huolimatta. Syyt elinaikaisen jaon toimittamiseen liittyvät useimmiten lesken testamenttausvallan rajojen määrittämiseen ja haluun katkaista jäämistöoikeudellinen suhde kuolleen puolison sukulaisiin. Toisinaan leski havahtuu siihen, että hänen omaisuutensa arvonnousu koituu myös toissijaisten perillisten

---

³⁶ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1086-1087.

³⁷ HE 225/1982 vp. s. 11.

³⁸ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 488.

³⁹ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 489-490.

hyväksi. Elinaikanaan toimitettavalla jaolla leski pyrkii säilyttämään mahdollisimman suuren omaisuuden omille perillisilleen tai testamentissaan nimetyille edunsaajille.⁴⁰

PK 3 luvun mukaisen jaon kohteena on lain terminologian mukaisesti eloonjääneen puolison pesä. Eloojääneen puolison pesällä viitataan omaisuusmassaan, joka muodostuu ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä ja eloonjääneen puolison omaisuudesta.⁴¹ Lesken kuoltua toimitettavassa jaossa pesä määräytyy lesken kuolinhetken mukaan ja lesken eläessä toimitettavassa jaossa jaon toimittamishetken mukaan.⁴²

Kullekin yksittäiselle perilliselle tuleva perintöosuus selviää pääsääntöisesti vasta sukutahojen välisen jaon jälkeen sukutahon sisällä toimitettavassa PK 23 luvun mukaisessa perinnönjaossa. Poikkeuksen tekee ne tilanteet, joissa sukutahon sisällä on vain yksi perillinen. Tällöin kyseinen perillinen saa perintöosuutensa suoraan PK 3 luvun mukaisen jaon perusteella. Usein perinnönjako toimitetaan PK 3 luvun mukaisen jaon yhteydessä, mutta mikään ei estä perinnönjaon lykkäämistä myöhempään ajankohtaan, jos sellaiselle koetaan tarvetta. Saadun omaisuuden yhteishallintoon sovelletaan tällöin PK 18 luvun säännöksiä kuolinpesän hallinnosta. Perilliset voivat myös tehdä sukutahon sisällä PK 24 luvussa tarkoitetun sopimuksen kuolinpesän yhteishallinnosta.⁴³

Mikäli jako toimitetaan lesken eläessä, leski voi jaon jälkeen vedota PK 3:1a:ssä säädettyihin suoja-oikeuksiinsa.⁴⁴ Mahdollista sinänsä on, että leski saa tällöin oikeuden hallita osittain tai kokonaan toissijaisille perillisille siirtynyttä puolisojen yhteisenä kotina käytettyä asuntoa. Usein asunto pyritään kuitenkin mahdollisuuksien mukaan kohdistamaan kokonaisuudessaan leskelle tulevaan osuuteen. sillä kuolleen puolison sukulaisten omistus lesken kotina käyttämään asuntoon ei liene kenenkään osapuolen kannalta tarkoituksenmukaista.

---

⁴⁰ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1084-1085.

⁴¹ Ks. pesän käsitteestä Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I. s. 1071-1072.

⁴² Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1085-1086.

⁴³ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1088.

⁴⁴ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1085-1086.

2.2.2 Jakosäännökset

Pääsääntö, jonka mukaan lesken pesä jaetaan ilmenee PK 3:1.2:stä. Lainkohdan mukaan ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset saavat jaossa puolet eloonjääneen puolison pesästä, mikäli muissa luvun säännöksissä ei toisin säädetä. Poikkeuksista pääsääntöön on säädetty PK 3:2-4 ja PK 3:6:ssä. Puolittamisesta poiketaan poikkeussäännösten mukaan ensinnäkin niissä tapauksissa, joissa puolisoiden aviovarallisuussuhteista johtuu jotakin sellaista, jonka vuoksi ensiksi kuolleen puolison jälkeen toimitetussa omaisuuden osituksessa puolisoiden omaisuuksien tasaamisesta oli poikettu. Toiseksi puolittamisesta poiketaan, jos ensiksi kuollut puoliso on tehnyt osaa jäämistöä koskevan testamentin taikka leski on antanut lahjan tai tehnyt muun siihen rinnastettavan toimen ottamatta asianmukaisesti huomioon toissijaisten perillisten oikeutta ja aiheuttanut tällaisella toimella omaisuutensa olennaisen vähentymisen.

Viimeinen peruste, jonka nojalla puolittamisesta voidaan poiketa, liittyy lesken vaurastumiseen. Lesken pesä jaetaan pääsäännöstä poiketen, jos pesän arvo on noussut lesken saaman perinnön, testamentin, lahjan tai uuden avioliiton johdosta toimitetussa osituksessa maksetun tasingon vuoksi taikka pesän vaurastuminen johtuu lesken puolison kuoleman jälkeen harjoittamasta ansiotoiminnasta. Puolittamisesta ei siis poiketa, vaikka leski olisi kerryttänyt omaisuuttaan merkittäväällä tavalla puolison kuoleman jälkeen esimerkiksi säästämällä tai sijoittamalla omaisuuttaan menestyksekkäästi. Jaon lopputulos voikin muodostua yllätykseksi etenkin sellaisille leskille, jotka ovat eläneet pitkään puolison kuoltua ja joiden omaisuus on hankittu pääosin tänä aikana.

Jakojärjestelmän taustalla vaikuttaa AL:n aviovarallisuusjärjestelmä, jonka periaatteita ja ratkaisuja mukailten jakosäännökset aikanaan säädettiin. Selviten tämä ilmenee ensin mainitusta poikkeusperusteesta, mutta normistojen välisestä yhteyttä ilmentää myös PK 3:5.2:ssä AL:in tehty viittaus. Säännöksen mukaan jakotoimituksesta on soveltuvin osin voimassa, mitä osituksesta on säädetty. Aviovarallisuusjärjestelmän ja PK 3 luvun jakojärjestelmän välistä suhdetta tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

PK 3:5-6:ssä on säädetty vielä omaisuuseriin kohdistuvasta otto-oikeudesta sekä lesken uuden avioliiton vaikutuksesta luvun mukaiseen jakotoimitukseen. PK 3:5.1:n mukaan viimeksi kuolleen puolison pesää jaettaessa on ensiksi kuolleen puolison perillisillä oikeus saada osalleen mitä haluavat siitä omaisuudesta, joka avioliiton aikana on kuulunut tälle puolisolle.

Vastaava oikeus, myös sen omaisuuden osalta, mikä on saatu ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen, on viimeksi kuolleen puolison perillisillä. Lisäksi kiinteistö saadaan ottaa pesästä, vaikka sen arvo ylittäisi osuuden arvon, jos annetaan rahaa toisen puolen osuuden täytteeksi. Säännöksellä toteutettiin toissijaiseen perimyksen liitettyä yhteiskuntapoliittista näkökohtaa. Se mahdollistaa suvulle tärkeiden maatalouskiinteistöjen pysyttämisen suvussa.

Lesken uutta avioliittoa silmällä pitäen PK 3:6.1-2:ssä on säädetty, että milloin eloonjäänyt puoliso on mennyt uuteen avioliittoon, on hänen kuoltuaan hänen avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö ja yksityinen omaisuutensa PK 3 luvun mukaisesti jaettava ennen ositusta. Jos eloonjääneen puolison elinaikana toimitetaan ositus hänen ja hänen uuden puolisonsa tai tämän perillisten kesken, erotettakoon eloonjääneen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä ja yksityisestä omaisuudesta ensiksi kuolleen puolison perillisten varalle omaisuutta niin paljon, että se vastaa sitä, mikä PK 3:1-4:n mukaan on heille tuleva.

2.3 Lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti

Rajoitetusta omistusoikeustestamentista on kyse silloin, kun testamenttiin on sisällytetty määräys perättäisseuraannosta. Perättäisseuraantoa koskeva määräys on tyypillisin puolisoiden välisissä keskinäisissä testamenteissa.⁴⁵ Testamenteissa määrätään tällöin, että omaisuus menee ensin eloonjääneelle puolisolle ja eloonjääneen puolison kuoltua toissijaismääräyksen mukaisesti esimerkiksi puolisoiden lapsille tai tietyille sukulaisille. Lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti luo testamentin määräyksiin asetelman, joka vastaa puolison lakimääräiseen perintöoikeuteen perustuvaa tilannetta.

Lesken taloudellista asemaa turvaavat testamentit olivat tavanomaistuneet jo ennen perintölainsäädännön kokonaisuudistusta.⁴⁶ Puolison perintöoikeutta säädettäessä kiinnitettiin huomiota yhteen tällaisten testamenttien ryhmään, nimittäin lesken hyväksi tehtyihin rajoitettuihin omistusoikeustestamentteihin. Perintölakivaliokunta katsoi mietinnössään, että eloonjääneen puolison ja ensin kuolleen puolison perillisten oikeudellinen asema tulisi uuden lain myötä samanlaiseksi kuin se oli ollut rajoitetuiksi omistusoikeustestamenteiksi kutsuttujen jälkisäädösten mukaan.⁴⁷ Voimaantultuaan PK 3

---

⁴⁵ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus II s. 632.

⁴⁶ LVK 2:1935 s. 57.

⁴⁷ Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1/1964 s. 2.

luvun säännökset legalisoivat siis tilanteen, joka oli aiemmin saatu aikaan vain lesken hyväksi tehdyllä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla.⁴⁸

Tilanteiden vastaavuuden vuoksi luonnollista oli, että PK 3 luvun säännökset tulivat sovellettavaksi myös lesken hyväksi tehtyihin rajoitettuihin omistusoikeustestamentteihin. Asiaa koskeva säännös sijoitettiin PK 12 lukuun. PK 12:1:n mukaan jos testamentissa on määrätty, että eloonjääneelle puolisolle perillisenä tai yleisjälkisaadoksen saajana tuleva omaisuus on puolison oikeuden lakattua menevä muulle henkilölle, on vastaavasti sovellettava, mitä 3 luvussa on säädetty, jollei testamentista muuta johdu. PK 3 luvun säännösten soveltaminen voidaan siis myös välttää, jos testamentissa on nimenomainen määräys siitä tai tällainen tarkoitus voidaan testamentista tulkinnan keinoin osoittaa.

Toissijaiseksi saajaksi voidaan testamentissa määrätä kenet tahansa PK 7 luvun lakiosasäännösten rajoissa.⁴⁹ Puolisoiden tekemässä keskinäisessä rajoitetussa omistusoikeustestamentissa toissijaisena testamentinsaajana ovat usein puolisoitten yhteiset tai omat rintaperilliset. Toisinaan rintaperillisettömät pariskunnat tekevät rajoitetun omistusoikeustestamentin määrätäkseen siitä, kuka saa heidän omaisuutensa molempien kuoltua. Mikäli puolisoit ovat määränneet toissijaiseksi testamentinsaajaksi saman tahon, eikä eloonjäänyt puoliso muuta testamenttiaan ensiksi kuolleen puolison kuoltua, PK 3 luvun mukaiselle jaolle ei ole tarvetta. Toissijainen saaja saa kaiken lesken omistuksessa olleen omaisuuden.

Käytännössä ainoa ero puolison lakimääräisen perintöoikeuden ja lesken hyväksi tehdyn rajoitetun omistusoikeustestamentin välillä on se, että jälkimmäisessä tilanteessa ensiksi kuolleella puolisoilla voi olla rintaperillisiä, joiden perintöoikeutta suojataan PK 7 luvun lakiosanormiston avulla. Rintaperillisen lakiosavaatimuksen synnyttää PK 3 luvun mukaiseen jakotilanteeseen sellaisia erityiskysymyksiä, joihin ei lakimääräisen perimyksen kohdalla tarvitse ottaa kantaa. Näihin kysymyksiin palataan luvussa 4 tarkasteltaessa PK 3 luvun jakojärjestelmän ja AL:n ositusjärjestelmän välistä suhdetta.

---

⁴⁸ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1073.

⁴⁹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus II s. 623.

3 Puolittamisesta poikkeaminen lesken pesää jaettaessa

3.1 Aviovarallisuusjärjestelmä

3.1.1 Järjestelmän tarkoitus ja perusratkaisut

Lainsäädännössä on jo usean vuosisadan ajan ollut määräyksiä avioliiton vaikutuksista puolisoiden oikeudelliseen asemaan. Näitä oikeusaseman muutoksia on oikeuskirjallisuudessa sittemmin jaoteltu henkilöoikeudellisiin ja varallisuusoikeudellisiin vaikutuksiin.⁵⁰

Jälkimmäisiä vaikutuksia synnyttävien säännösten kokonaisuutta voidaan luonnehtia aviovarallisuusjärjestelmäksi. Aviovarallisuusjärjestelmän voidaan nähdä muodostavan puolisoiden välille eräänlaisen varallisuusyhteyden, jolla on vaikutuksia sekä puolisoiden keskinäisiin että kolmansiin ulottuviin varallisuussuhteisiin.⁵¹

Aviovarallisuusjärjestelmän tarkoituksena on turvata puolisoita sekä avioliiton aikana että sen päätyttyä. Avioliiton aikana aviovarallisuusjärjestelmä takaa sen, ettei toinen puolisoista voi yksin omilla toimillaan vaarantaa perheen taloudellista hyvinvointia. Avioliiton päätyttyä aviovarallisuusjärjestelmä takaa perheen käytössä olleen omaisuuden oikeudenmukaisen jaon.⁵² Jälkimmäisen tehtävän johdosta aviovarallisuusjärjestelmälle on muodostunut kiinteä suhde jäämistöoikeuteen. Avioliiton päättyessä toisen puolison kuolemaan aviovarallisuutta koskevat säännökset määrittävät sen omaisuuden, joka vainajalta jää perintönä hänen oikeudenomistajilleen.⁵³

AL rakentuu vanhasta vuoden 1889 aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista annetusta laista (17/1889) poiketen omaisuuden erillisyyden periaatteelle.⁵⁴ Avioliitto ei siis muuta

---

⁵⁰ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 1-2.

⁵¹ Aviovarallisuusjärjestelmän perusteista ks. esim. Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 4-12. Oikeuskirjallisuudessa aviovarallisuusjärjestelmän on kuvattu muodostavan puolisoiden välille varallisuusyhteyden tai varallisuussiteitä. Lohi: Jäämistöositus ja kuolinpesä s. 1. Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 5.

⁵² Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 77.

⁵³ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1075.

⁵⁴ AOL rakentui omaisuuden yhteisyyden varaan. Puolisoiden omaisuus sulautui avioliiton solmimisen myötä yhdeksi pesäksi, josta molemmille puolisoille kuului naimaosa. Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1072. Omaisuuden erillisyyden on esitetty olevan vain muodollista ja nimityksen lähinnä harhaanjohtavaa. Kannan mukaan järjestelmä on tosiasiallisesti hyvin lähellä vanhaa omaisuuden yhteisyyden mukaista järjestelmää. Ks. lisää Kangas: Kaikella on aikansa. s. 1080-1082.

puolisoiden varallisuuspiirejä. AL 34 §:n mukaan omaisuus, joka puolisoilla on ollut avioliittoon mennessään tai jonka puoliso on saanut avioliiton aikana, kuuluu hänelle. AL 36 §:n mukaan puolisot vallitsevat myös itsenäisesti omaisuuttaan AL 37-39 §:ssä säädetyin rajoituksin. Jotta puolisoiden varallisuuserot eivät johtaisi avioliiton päätyttyä toisen puolison kannalta kohtuuttomaan tilanteeseen, puolisoille on AL:ssa annettu avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Avio-oikeus on juridistekninen instrumentti, joka turvaa perheen käytössä olleen omaisuuden oikeudenmukaista jakoa siten, että puoliso voi avioliiton purkautuessa vaatia avio-oikeuden alaisten omaisuuksien tasaamista.⁵⁵

AL 35.1:n mukaan avio-oikeus kohdistuu lähtökohtaisesti kaikkeen toisen puolison omaisuuteen, jollei jokin omaisuuserä ole nimenomaisesti tullut AL:ssa säännellyin perustein avio-oikeudesta vapaaksi. Avio-oikeuden nojalla puolisot saavat omaisuuden osituksessa puolet puolisoiden yhteenlasketusta avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä. Avio-oikeudesta vapaa omaisuus jää avioliiton päätyttyä tasausmenettelyn ulkopuolelle.⁵⁶ AL 35.2:n mukaan omaisuus voidaan tehdä avio-oikeudesta vapaaksi määräämällä siitä avioehtosopimuksessa, lahjakirjassa, testamentissa tai henkilövakuutuksen edunsaajamääräyksessä. Mikäli tällainen määräys on tehty, avio-oikeutta ei ole myöskään tällaisen omaisuuden sijaan tullessaan omaisuuteen. Nimenomaisella määräyksellä avio-oikeus voidaan sulkea pois myös avio-oikeudesta vapaan omaisuuden tuotosta.⁵⁷

Omaisuus voi olla avio-oikeudesta vapaata myös monella muulla perusteella. AL 35.3:n mukaan luovuttamattomat ja henkilökohtaiset oikeudet ovat avio-oikeudesta vapaita suoraan lain nojalla, jos avio-oikeutta koskevien määräysten soveltaminen olisi vastoin sitä, mitä oikeuksista on säädetty muualla laissa.⁵⁸ AL 35.4:ssä puolestaan säädetään, että puoliso voi puolisonsa konkurssin johdosta poistaa kummankin puolison avio-oikeuden ilmoittamalla siitä Digi- ja väestötietovirastolle tai Ahvenanmaan valtionvirastolle. Näiden lisäksi omaisuus

---

⁵⁵ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 7. Ks. avio-oikeudesta apukäsitteenä Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 101-105.

⁵⁶ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 101.

⁵⁷ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistö-oikeus I s. 1093. Avioehtosopimuksen tekemisestä säädetään AL 41-43 §:ssä. Avioehtosopimuksella avio-oikeus voidaan sulkea pois joko molemminpuolisesti tai vain toisen puolison osalta. Avioehtosopimuksessa voidaan myös määrätä erilaisesta avio-oikeudesta siitä riippuen, miten avioliitto purkautuu.

⁵⁸ Tällaisena oikeutena on *e contrario* -päätelyn mukaan pidetty ainakin tekijänoikeutta silloin, kun tekijä on elossa. Tekijänoikeuslain (1961/404) 41 §:n mukaan tekijänoikeuteen sovelletaan avio-oikeutta koskevia säännöksiä tekijän kuoltua. Ks. lisää Helin: Avio-oikeus ja tekijänoikeus s. 16-42.

voi olla avio-oikeudesta vapaata, jos puoliset ovat toimittaneet omaisuuden osituksen avioeroasian vireilläoloaikana siten, että avioeroasia on myöhemmin rauennut tai jos omaisuuden saantohetki on ositusperusteen syntyhetken jälkeen. Näistä säädetään AL 107a §:ssä ja AL 90 §:ssä. AL 103b §:stä löytyy vielä yksi peruste, johon perustuen omaisuus voi tulla avio-oikeudesta vapaaksi. Säännöksen mukaan osituksen sovittelussa voidaan määrätä niin sanottua sivuomaisuutta avio-oikeudesta vapaaksi.⁵⁹

3.1.2 Omaisuuden ositus ja erottelu

Avioliiton päättyessä puolisoitten avio-oikeuteen perustuvat vaatimukset on täytettävä. Tämä tapahtuu omaisuuden ositukseksi kutsutussa toimituksessa.⁶⁰ Usein osituksessa ratkaistaan myös muita puolisoitten välisiin varallisuussuhteisiin liittyviä kysymyksiä. Sen vuoksi sitä on oikeuskirjallisuudessa luonnehdittu kokonaisjärjestelyksi, jossa pyritään puolisoitten välisten varallisuussuhteiden mahdollisimman kattavaan selvittämiseen. Osituksen päätavoitteena voidaan kuitenkin pitää puolisoitten välille avioliiton solmimisen seurauksena syntyneen varallisuussuhteiden katkaisemista.⁶¹ Osituksesta säädetään AL IV osassa.

Osituksen toimittaminen edellyttää laissa yksilöidyn avioliiton päättymiseen liittyvän ositusperusteen olemassaoloa. Tällaisia ovat AL 85.1:n mukaan puolison kuolema, avioeron vireilletulo ja asumusero.⁶² Puolison kuolemaan perustuvissa osituksissa ainakin toinen osituksen osapuolista on kuolleen puolison perillistaho, mutta myös avioeron vireille tulon ja asumuseroon perustuva ositus voidaan toimittaa vasta sen jälkeen, kun toinen puolisoista on kuollut. Tällaisia osituksia, joissa ainakin toinen ositustahoista on kuolleen puolison perillistaho, kutsutaan jäämistöosituksiksi.⁶³

Ositusmenettely etenee samalla tavalla sen ositusperusteesta tai osituksen osapuolista riippumatta. Menettelyn ensimmäisessä vaiheessa määritetään arvomääräisesti, kuinka paljon

---

⁵⁹ Ks. lisää perusteista Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 108-202 ja 656-662.

⁶⁰ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 77.

⁶¹ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 379.

⁶² Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 380-381. Avioeron vireilletulon johdosta toimitettu ositus ei menetä tehokkuuttaan, vaikka avioeroasia myöhemmin raukeaisikin. Osituksesta seuraa avioehtosopimusta vastaavalla tavalla, että puolisoilla ei ole enää avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Avio-oikeus voidaan palauttaa avioehdolla.

⁶³ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 380-381. Jäämistöosituksen osapuolista tarkemmin Saarenpää: Välitilojen ongelmia - näkökohtia osituksen ja perimyksen suhteista s. 211-229.

omaisuutta kumpikin ositustaho on oikeutettu saamaan aviovarallisuussääntöjen nojalla. Yksinkertaisimmillaan tämä tapahtuu siten, että ositustahojen avio-oikeuden alaisten omaisuuksien säästöistä vähennetään ensin heidän velkansa. Kun näin saadut netto-omaisuudet sitten lasketaan yhteen ja jaetaan puoliksi, saadaan selville kummallekin ositustaholle avio-oikeuden nojalla kuuluva arvomääräinen osuus avio-oikeuden alaisten omaisuuksien summasta. Tätä arvomääräistä osuutta nimitetään avio-osaksi. Osituksen toisessa vaiheessa vahvistetaan kummallekin ositustaholle kuuluva omaisuus sekä yksilöidään se omaisuus, jonka varakkaampi ositustaho luovuttaa toiselle ositustaholle avio-oikeuden alaisten omaisuuksien tasaamiseksi. Tätä tasaussuoritusta kutsutaan tasingoksi.⁶⁴

Kaikissa tilanteissa avio-oikeuden alaisten omaisuuksien tasaaminen ei johda oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Tällaisia häiriötilanteita varten AL 91-96 §:ssä on säädetty vastikkeista, joiden avulla eliminoidaan esimerkiksi toisen puolison omaisuuden vähentyminen tämän sopimattoman menettelyn seurauksena. Vastikkeiden tarkoituksena on ennallistaa laskennallisesti puolisojen välinen varallisuustilanne siten, että osituksen lopputulos vastaisi tilannetta, joka olisi vallinnut, mikäli vastikkeeseen oikeuttavaa tointa ei olisi tehty.⁶⁵

Jos puolisoilla ei ole avio-oikeutta mihinkään toistensa omaisuuteen, toimitetaan omaisuuden osituksen sijasta ainoastaan omaisuuden erottelu. Asiasta säädetään AL 85.2 §:ssä. Erottelussa vahvistetaan puolisojen omistussuhteet ja otetaan kantaa muihin puolisojen välisiin varallisuussuhteisiin liittyviin kysymyksiin. Tällainen kysymys voi olla esimerkiksi yhteisen omaisuuden jakaminen. AL 107 §:än on otettu luettelo niistä ositussäännöksistä, joita sovelletaan soveltuvin osin erottelussa.⁶⁶

Kaikissa tapauksissa ei ole täysin selvää, tulisiko puolisojen välillä toimittaa omaisuuden ositus vai omaisuuden erottelu. *Ahti Saarenpää* on katsonut, että toimitus alkaa aina osituksena, jossa sitten todetaan tietyt avio-oikeussuhteiden kannalta relevantit tosiseikat,

---

⁶⁴ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 384-388.

⁶⁵ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 467.

⁶⁶ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 394-395.

joiden johdosta toimitus muuttuu erotteluksi.⁶⁷ *Urpo Kangas* sen sijaan on pitänyt mahdollisena, että toimitus voisi alkaa puhtaana erotteluna.⁶⁸ Kysymys on noussut esiin lähinnä pesänjakajan valtuuksiin liittyvissä ongelmatilanteissa. Sopimustoimituksissa rajanvedolla ei ole niinkään merkitystä.

3.2 Edellytykset puolittamisesta poikkeamiselle

3.2.1 Avio-oikeudesta vapaa omaisuus

Avio-oikeuden laajuudella ei ole vaikutusta puolison perintöoikeuteen.⁶⁹ Leski perii puolisonsa, vaikka hänellä ei olisi avio-oikeutta puolisonsa omaisuuteen. Avio-oikeuden laajuus otetaan kuitenkin huomioon lesken pesää jaettaessa. PK 3:2.1:ssä säädetään, että jos ensiksi kuolleen puolison kuollessa puolisoilla tai toisella heistä oli sellaista omaisuutta, johon toisella ei ollut avio-oikeutta, on jäämistön eloonjääneen puolison kuollessa katsottava vastaavan yhtä suurta osaa tämän pesästä.

Ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset saavat siis yhtä suuren osan pesän säästöstä kuin ensiksi kuolleen puolison jäämistö oli puolisoitten yhteenlasketusta omaisuudesta tämän kuollessa.⁷⁰ Yhtä suuri osa lasketaan suhdeluvun avulla, joka määritetään ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaisista omaisuussuhteista. Kuolinhetken omaisuussuhteet selviävät pääsääntöisesti ensiksi kuolleen puolison jälkeen laaditusta perukirjasta, johon on PK 20:4:n mukaan merkittävä pesän varat ja velat sellaisina kuin ne kuoleman tapahtuessa olivat. Perukirjaan on saman säännöksen mukaan merkittävä myös varojen arvo sekä puolison varat ja velat. Lisäksi perukirjasta tulee ilmetä avio-oikeuden laajuus ja sen perusteet sekä puolisoitten yhteisen omaisuuden ja velan jakautuminen.

Suhdeluvun määrittämistä ja arvomääräisten jako-osuuksien laskemista havainnoi parhaiten seuraavanlainen kuvitteellinen esimerkki. Ensiksi kuolleen puolison perukirjasta selviää, että kummallakin puolisoilla on ollut kuolinhetkellä 100 000 euron arvosta avio-oikeuden alaista

---

⁶⁷ Saarenpää: Avioliittolain muutokset s. 117. Saarenpää viittaa korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO 1991:126, jossa pesänjakaja oli määrätty toimittamaan ositus, vaikka puolisoilla oli avio-oikeuden täysin molemminpuolisesti pois sulkeva avioehto.

⁶⁸ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 238.

⁶⁹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1094.

⁷⁰ LVK 2:1935 s. 120.

omaisuutta. Avio-oikeuden alaisen omaisuuden lisäksi leskellä on ollut vielä 100 000 euron arvosta avio-oikeudesta vapaata omaisuutta. Suhdeluku saadaan jakamalla ensiksi kuolleen puolison koko jäämistön arvo puolisoitten yhteenlasketun omaisuuden arvolla.

Yhteenlaskettuun omaisuuteen lasketaan mukaan myös molempien avio-oikeudesta vapaa omaisuus. Yhteenlaskettu omaisuus on siis yhtä kuin lesken pesä. Suhdeluvuksi saadaan tässä tapauksessa 100 000:300 000 ja lukujen ollessa jaollisia 100 000:lla se voidaan supistaa muotoon 1:3. Lesken kuoltua hänen pesänsä arvo on noussut omaisuudelle kertyneen tuoton myötä 360 000 euroon. Ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille tuleva arvomääräinen jako-osuus lasketaan kertomalla pesän arvo suhdeluvulla. Heidän arvomääräiseksi jako-osuudeksi saadaan täten 120 000 euroa jäljelle jäävän 240 000 euron mennessä lesken perillisille.

Jotta arvomääräiset jako-osuudet saataisiin mahdollisimman oikein määritettyä, on jaossa käytettävät arvot selvitettävä samojen periaatteiden mukaisesti kuin ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaiset arvot. Omaisuuden huolimaton arvostaminen ensiksi kuolleen puolison jälkeen johtaa useimmiten virheelliseen suhdelukuun, joten asiaan on syytä kiinnittää huomiota valmisteltaessa ensiksi kuolleen puolison perunkirjoitusta.

Perunkirjoituksen toimittamisen jälkeen arvoja ei voida lähtökohtaisesti enää muuttaa, nimittäin vaatimus omaisuuden uudelleen arvioimisesta lesken kuoleman jälkeen on oikeuskäytännössä hylätty. Lesken kuoleman jälkeen toimitettavassa jaossa pesän arvo saadaan lesken perukirjasta. Lesken eläessä toimitettavassa jaossa pesän arvo on määritettävä erikseen jakotoimitusta varten.⁷¹

Esimerkistä huomataan, että avio-oikeuden poissulkeminenkaan ei takaa sitä, että lesken oma omaisuus säilyisi kokonaisuudessaan sellaisenaan tämän omille perillisille tai testamentissa nimetyille edunsaajille. Lesken jo avioliiton aikana omistamalle omaisuudelle kertynyt tuotto, jota ei voida myöhemmin tarkasteltavien PK 3:4 ja PK 3:6.3:n mukaisesti erottaa lesken perillisille, koituu nimittäin myös ensiksi kuolleen puolison perillisten hyödyksi puolisoitten omaisuuksien suhteessa. Mikäli leski haluaa turvata omalle omaisuudelleen puolison kuoleman jälkeen kertyvän tietynlaisen tuoton säilymisen omille perillisilleen tai testamentissaan nimetyille edunsaajille, tulee lesken luopua perinnöstä puolisonsa jälkeen tai toimituttaa PK 3 luvun mukainen jako hyvissä ajoin ennen kuin tuottoa alkaa kertymään.

---

⁷¹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 s. 1095; Helsingin HO 28.11.1996 S 96/167.

3.2.2 Muu aviovarallisuussäännöksiin perustuva syy

Kuten edellä aviovarallisuusjärjestelmää käsiteltäessä kävi ilmi, ositustahojen avio-osat voivat osituksessa muodostua erisuuruiseksi avio-oikeuden rajoitusten lisäksi myös sen vuoksi, että toisella ositustaholla on oikeus AL 91-96 §:ssä säädettyyn vastikkeeseen. Tällaisia tilanteita silmällä pitäen PK 3:2.1:ssä säädetään, että jos ensiksi kuolleen puolison jäämistö muusta syystä oli suurempi tai pienempi kuin puolet puolisoitten omaisuudesta, on jäämistön eloonjääneen puolison kuollessa katsottava vastaavan yhtä suurta osaa tämän pesästä. Vastikeoikeuksien lisäksi säännöstä sovelletaan ainakin niissä tapauksissa, joissa toinen puolisoista on ollut ylivelkainen ensiksi kuolleen puolison kuollessa.⁷²

Vastikeoikeuden vaikutusta jakoon kuvastaa seuraava esimerkki. Ensiksi kuolleen puolison perukirjan mukaan kummallakin puolisoilla oli ensiksi kuolleen puolison kuollessa 100 000 euron arvosta avio-oikeuden alaista omaisuutta. Avio-oikeudesta vapaata omaisuutta kummallakaan ei ollut, sillä leski oli käyttänyt avio-oikeudesta vapaan omaisuutensa avio-oikeuden alaisen omaisuutensa parantamiseen. Puolisoiden yhteenlasketun omaisuuden arvo on siis 200 000 euroa. AL 92 §:ssä on säädetty, että jos puoliso on sellaisen omaisuutensa parantamiseen, johon toisella puolisoilla on avio-oikeus, käyttänyt muuta omaisuuttaan, saakoot hän tai hänen perillisensä vastiketta ensiksi mainitusta omaisuudesta. Lesken kuoltua perillistahot toteavat, että leski olisi ollut ensiksi kuolleen puolison kuoltua toimitetussa osituksessa oikeutettu vaatimaan 20 000 euron suuruista vastiketta AL 92 §:n nojalla. Lesken kuoltua pesän arvo on laskenut ja se on lesken perukirjan mukaan enää 160 000 euroa.

Laskettaessa sitä suhteellista osuutta, joka ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille kuuluu lesken pesästä, on ensin selvitettävä ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvo toimittamalla laskennallinen ositus, jossa otetaan huomioon 20 000 euron vastike. AL 92 §:n mukaan vastike vähennetään puolisoitten yhteenlasketun avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä, joka on ollut ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä 200 000 euroa. Ositettavaksi säästökseen saadaan siten 180 000 euroa. Ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvo tämän kuolinhetkellä on ollut puolet ositettavasta säästöstä eli 90 000 euroa. Kun ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvo jaetaan puolisoitten yhteenlasketun omaisuuden arvolla, saadaan suhdeluku, joka kertoo toissijaisten perillisille tulevan suhteellisen osuuden eloonjääneen puolison pesästä. Suhdeluku on 90 000:200 000 ja se voidaan supistaa muotoon 9:20. Ensiksi

---

⁷² LVK 2:1935 s. 121. Ks. myös Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus s. 1097-1101.

kuolleen puolison toissijaisten perillisten arvomääräinen jako-osuus saadaan kertomalla pesän arvo suhdeluvulla. Arvomääräinen jako-osuudeksi määrittyy tässä tapauksessa 72 000 euroa. Lesken perillisten arvomääräinen jako-osuus on loput 88 000 euroa.

Ensiksi kuolleen puolison ylivelkaisuus harvemmin johtaa PK 3 luvun jakosäännösten soveltamiseen, sillä lesken tulisi tällaisissa tilanteissa luopua perinnöstä puolisonsa jälkeen. Tähän lesken jäämistösuunnittelun kannalta oleelliseen näkökohtaan palataan tarkemmin jäljempänä. Jos kuitenkin leski on tietämättömyyttään ryhtynyt ylivelkaisen puolisonsa perintöön tai leski itse on ollut ylivelkainen puolison kuollessa, lesken pesä jaetaan aikanaan PK 3:2.1:n mukaisesti. Säännös soveltuu ylivelkaisuustilanteisiin sen vuoksi, että ensiksi kuolleen puolison jälkeen toimitetussa osituksessa ylivelkaisen osapuolen avio-osa kattaa osittain tämän velkoja, minkä johdosta hänen avio-oikeutensa alainen netto-omaisuutensa on alle puolet puolisojen yhteisestä avio-oikeuden alaisesta netto-omaisuudesta. Tämä johtuu siitä, että AL:n mukaisessa osituslaskelmassa ylimenevä velkamäärä jätetään osituksessa kattamatta ja avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästökseksi merkitään nolla.⁷³

Ylivelkaisuuden merkitystä selventää seuraava esimerkki. Ensiksi kuolleen puolison perukirjasta selviää, että ensiksi kuolleella puolisoilla oli kuolinhetkellään avio-oikeuden alaista omaisuutta 20 000 euron arvosta ja leskellä 80 000 euron arvosta. Ensiksi kuollut puoliso oli kuitenkin ylivelkainen, sillä hänellä oli velkaa 40 000 euron edestä. Laskennallisessa osituksessa ensiksi kuolleen puolison säästökseksi merkitään nolla euroa ja ylimenevä velka jätetään kattamatta. Kun puolisojen avio-oikeuden alaisten omaisuuksien säästöt lasketaan yhteen ja jaetaan puoliksi, saadaan selville kummallekin puolisoille kuuluvan avio-osan määrä, joka on tässä tapauksessa 40 000 euroa. Ensiksi kuolleen puolison kuolinpesä olisi täten saanut ensiksi kuolleen puolison kuoltua toimitetussa osituksessa 40 000 euroa tasinkoa, jolloin kuolinpesän netto-omaisuus olisi noussut 20 000 euroon. Lesken omaisuuden arvoksi olisi tasingon maksamisen jälkeen jäänyt 40 000 euroa.

Suhdeluku saadaan jakamalla ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvo puolisojen yhteenlasketun omaisuuden arvolla. Vaikka ylimenevä velkamäärä voitiin osituksessa jättää kattamatta, reaalisessa jaossa se tulee ottaa huomioon. Yhteenlasketun omaisuuden arvoksi saadaan siten 60 000 euroa, jolloin suhdeluku on 20 000:60 000 eli 1:3. Lesken kuoltua pesän

---

⁷³ Savolainen: Puolison perintöoikeudesta s. 54. Vrt. Lohi: Pesänjako, vastike ja lahjansaaajan palautusvastuu s. 38.

arvo on noussut 180 000 euroon. Ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perillisten arvomääräinen jako-osuudeksi saadaan edellä esitetyn laskukaavan mukaisesti 60 000 euroa jäljelle jäävän 120 000 euron ollessa lesken perillisten arvomääräinen jako-osuus.

3.2.3 Ensiksi kuolleen puolison tekemä osaa jäämistöä koskeva testamentti

Mikäli ensiksi kuollut puoliso on tehnyt testamentin, jolla hän on määrännyt osasta jäämistöstään, puolittamisesta poiketaan lesken pesää jaettaessa. PK 3:2.2:ssa säädetään, että jos ensiksi kuollut puoliso on testamentilla määrännyt jotakin annettavaksi muulle kuin eloonjääneelle puolisolle, on sen arvo vähennettävä määrättäessä sitä osaa, mikä eloonjääneen puolison pesästä kuuluu ensiksi kuolleen puolison perillisille. Testamentin arvo vähennetään siis sekä ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä että puolisoiden yhteenlasketusta omaisuudesta laskettaessa toissijaisten perillisten suhteellista osuutta. Jos testamentti koskee koko jäämistöä ja se ei ole lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti, puolison perintöoikeus väistyy ja sovellettavaksi eivät tule PK 3 luvun jakosäännökset.⁷⁴

Muulle henkilölle kuin leskelle tehdyn osaa jäämistöä koskevan testamentin vaikutusta pesänjakoon kuvastaa seuraava esimerkki. Puolisoiden avio-oikeuden alaisten omaisuuksien yhteenlaskettu säästö on 500 000 euroa. Ensiksi kuollut puoliso on testamentannut 100 000 euron arvosta omaisuutta kummilapselleen. Laskennallisen osituksen jälkeen ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvoksi saadaan 250 000 euroa. Kun jäämistöstä vähennetään testamentin arvo, sen arvoksi jää 150 000 euroa. Myös puolisoiden yhteenlasketusta omaisuudesta vähennetään testamentin arvo, jolloin yhteenlasketun omaisuuden arvoksi saadaan 400 000 euroa. Suhdeluku lasketaan aiemmin jälleen kerran jakamalla jäämistön arvo puolisoiden yhteenlasketun omaisuuden arvolla. Suhdeluku on tällä kertaa 150 000:400 000 ja supistettuna 3:8. Jos pesän arvo on lesken kuollessa 600 000 euroa, ensiksi kuolleen puolison perillisten arvomääräiseksi jako-osuudeksi saadaan 225 000 euroa loppujen 375 000 euron jäädessä lesken perillisille.

Osaa jäämistöä koskeva testamentti voi olla yhtä hyvin tehty myös lesken hyväksi. PK 3:2.2:sta ei kuitenkaan selviä, miten lesken hyväksi tehty testamentti vaikuttaa pesänjakoon. Ratkaisua on haettava testamentin sisällöstä ja tarkoituksesta. Jos omaisuus on määrätty leskelle rajoittamattomalla omistusoikeudella, omaisuus siirtyy lesken kuoltua tämän

---

⁷⁴ LVK 2:1935 s. 121-122 ja Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1102.

perillisille tai tämän testamentissa nimetyille edunsaajille, ja ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset säilyttävät oikeutensa vain siltä osin kuin leski on perinyt puolisonsa PK 3 luvun nojalla. Sen vuoksi testamentin arvo on otettava huomioon määritettäessä toissijaisten perillisten suhteellista osuutta lesken pesästä.⁷⁵ Mikäli edellä esitetystä esimerkissä testamentti olisikin tehty lesken hyväksi, vähentäisi se ensiksi kuolleen puolison jäämistön arvoa, mutta ei puolisojen yhteenlasketun omaisuuden arvoa. Suhdeluku olisi siis ollut 150 000:500 000 eli 3:10. Ensiksi kuolleen puolison perillisten arvomääräinen jako-osuus olisi täten ollut 180 000 euroa. Lesken perilliset olisivat puolestaan saaneet 375 000 euron sijasta 420 000 euroa.

Jos testamentissa on määrätty siitä, että omaisuus on lesken oikeuden lakattua menevä jollekin muulle henkilölle tai tällainen jälkimääräys voidaan muulla tavoin tulkinnallisesti osoittaa, testamentilla ei ole vaikutusta siihen, miten pesä jaetaan. Toissijaismääräys toteutetaan ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten pesäosuudesta pesänjaon jälkeen.⁷⁶ Testamentti rajoittaa siis vain toissijaisten perillisten perintöoikeutta eikä sillä ole merkitystä lesken perillisten perintöoikeuteen.

3.2.4 Lesken antaman lahja tai muu vastaava toimi

Kuten edellä puolison perintöoikeuden sisältöä käsiteltäessä esitettiin, rajoitettu omistusoikeus ei estä leskeä lahjoittamasta puolison jäämistöön kuuluvaa omaisuutta. Leski voi pätevästi lahjoittaa vaikka kaiken puolisoiltaan perintönä saadun omaisuuden. Tällainen toimi kaventaa kuitenkin toissijaisten perillisten oikeutta, minkä johdosta toissijaisten perillisten suojaksi on säädetty poikkeus pääsäännön mukaiseen jakoon.⁷⁷

PK 3:3.1:ssa säädetään, että jos eloonjäänyt puoliso on antamalla lahjan tai muulla siihen rinnastettavalla toimella, ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta, aiheuttanut omaisuutensa olennaisen vähentymisen, on eloonjääneen puolison pesää jaettaessa hänen perillisilleen tulevasta osuudesta suoritettava ensiksi kuolleen puolison perillisille vastiketta heidän pesäosuutensa vähentymisestä. Säännöksen mukainen vastike on laskennallinen erä, joka lisätään pesän reaalisuuteen ennen ensiksi

---

⁷⁵ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus s. 1104.

⁷⁶ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus s. 1105.

⁷⁷ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1116-1117.

kuolleen puolison perillisten suhteellisen jako-osuuden laskemista.⁷⁸ Laskennallinen pesä saattaa siten tulla jaettavaksi muodollisesti puoliksi, mutta tosiasiallisesti leski tai lesken perilliset saavat vähemmän kuin puolet pesästä. Kun arvomääräiset jako-osuudet ovat selvillä ja reaalin pesänjako voidaan toteuttaa, laskennallinen erä kohdistetaan lesken sukuhaaran arvomääräiseen jako-osuuteen. Reaalinen jako-osuus on siis vastikkeen verran vähemmän kuin arvomääräinen jako-osuus.

Oikeus vastikkeeseen syntyy kahden edellytyksen täytyessä. Ensimmäkin lesken on tullut aiheuttaa omaisuutensa olennainen vähentyminen antamalla lahja tai tekemällä muu siihen rinnastettava toimi. Omaisuuden vähentymisen osalta on riittävää, että pesän arvo on pienempi kuin mitä se olisi, jos lahjoitusta tai muuta siihen rinnastettavaa toimea ei olisi tehty. Olennaisen vähentymisen kriteeri rajaa kuitenkin esimerkiksi lesken antamat tavanomaiset lahjat säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Sillä, kuka lahjoitetun tai muulla tavoin luovutetun omaisuuden on omistanut molempien puolisojen eläessä, ei ole merkitystä säännöksen soveltamiseen. Myöskään avio-oikeuden ulottuvuudella tai omaisuuden hankkimisajankohdalla ei ole merkitystä. Täten minkä tahansa pesään kuuluvan omaisuuserän lahjoittaminen voi synnyttää oikeuden vastikkeeseen. Lahjaan rinnastettava muu toimi voi olla esimerkiksi säästöhenkivakuutukseen sijoittaminen ja muun edunsaajan kuin kuolinpesän määrääminen kuolintapauskorvauksen saajaksi.⁷⁹

Toiseksi lesken on tullut tehdä säännöksen mukainen omaisuuden olennaiseen vähentymiseen johtanut toimi siten, ettei hän ole asianmukaisesti ottanut huomioon kuolleen puolisonsa perillisten oikeutta. Edellytys estää ennakkoperinnön huomioon ottamisen vastikkeena, jos ennakkoperintö voidaan pesänjaossa vähentää kokonaisuudessaan saajan perintöosuudesta.⁸⁰ Lesken ennakkoperinnöksi määrätty lahja lisätään laskennallisesti pesän säästöön ja kohdistetaan sen saajan sukuhaaralle tulevaan pesäosuuteen.

Kaikissa tapauksissa vastikkeen suorittaminen ei ole enää mahdollista. Tällaisia tilanteita varten PK 3:3.2:ssa on säädetty, että ellei vastiketta voida suorittaa, on lahja tai sen arvo palautettava, mikäli lahjan saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus loukkasi ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta. Aivan kaikkia lahjoja ei säännöksen nojalla

---

⁷⁸ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1120.

⁷⁹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1117.

⁸⁰ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1118.

voida kuitenkaan vaatia palautettavaksi, sillä palauttamista koskeva kanne on nostettava vuoden kuluessa lesken perunkirjoituksesta ja viimeistään 10 vuoden kuluessa lahjoituksen täyttymisestä. Lesken eläessä toimitettavassa pesänjaossa palautuskanteen nostamista ei voi rajoittaa lesken perunkirjoituksesta alkava vuoden mittainen määräaika.

Laista ei selviä, milloin kanteen nostaminen on mahdollista niissä tapauksissa, joissa leski ei ole kuollut, vaan pesänjako toimitetaan hänen eläessään. Koska leski ei ole tilivelvollinen omaisuudestaan puolison toissijaisille perillisille, toissijaiset perilliset eivät välttämättä saa tietää lesken antamasta lahjasta ennen pesänjakoon ryhtymistä. Palautuskanteen nostamista rajoittanee siten tältä osin vain 10 vuoden määräaika lahjoituksen täyttämistä. Mikäli lahjaa ei saada enää palautetuksi, ensiksi kuolleen puolison perillisten on tyydyttävä vastikkeeseen siltä osin kuin sitä voidaan suorittaa. Jos vastikettakaan ei voida suorittaa, toissijaiset perilliset jäävät ilman perintöä. Jäämistösuunnittelun kannalta lahjoittaminen tarjoaa leskelle mahdollisuuden välttää pääsäännön mukainen jako, jos leski lahjoittaa enemmän kuin hänen perillisilleen olisi tuleva jaossa ja lahjoituksesta ehtii kulua 10 vuotta jaon toimittamishetkeen. 10 vuoden määräaika tekee kuitenkin tällaisesta lahjoittamisesta epävarmaa sekä lesken että lahjansaajan kannalta.

Palauttamista koskevassa säännöksessä ei mainita lahjan ohella muuta lahjaan rinnastettavaa toimea. Ratkaisu perustuu siihen, että palautusvastuu voi syntyä vain sellaiselle, joka on saanut jotakin. PK 3:3.1:n mukainen oikeus vastikkeeseen voi syntyä myös sellaisen toimen johdosta, jonka kohdalla ei ole mahdollista yksilöidä omaisuutta saanutta tahoja. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1999:75 asettanut kriteerit, joiden avulla lahjansaajan vilpittömyyttä mieltä arvioidaan. Jotta palautusvastuu syntyisi, lahjansaajan on tullut olla tai hänen olisi pitänyt olla tietoinen siitä, että lahjanantaja on perinyt ensiksi kuolleen puolisonsa, ensiksi kuolleella puolisolalla on elossa olevia toissijaisia perillisiä ja lahjoitettava omaisuus muodostaa lesken omaisuudesta pääosan.

Palauttamisvastuu on velvoiteoikeudellinen, joten luovutuksensaaja voi valita, palauttaako hän luovutetun omaisuuden vai sen sijasta rahaa. Jos luovutettu omaisuus ei ole enää luovutuksensaajan omistuksessa, hänen on palautettava omaisuuden arvo. Mikäli luovutuksensaajia on useampi, heidän on jokaisen erikseen palautettava lahja tai sen arvo. Muut luovutuksensaajat eivät ole täydennysvastuussa, jos joku luovutuksensaajista ei kykene palautukseen. Palautettaessa lahjan arvo lahja arvostetaan pääsääntöisesti luovutusajankohdan

mukaan. Palautuskanteen nostaminen ei ole yhteishallintotoimi, joten kukin ensiksi kuolleen puolison toissijaisista perillisistä voi nostaa kanteen itsenäisesti.⁸¹

PK 3:3.3:ssa säädetään vielä lesken antaman lahjanlupauksen vaikutuksesta pesänjakoon. Jollei lahjanlupauksena annettu sitoumus eloonjääneen puolison kuollessa ollut täytetty, älköön sitä saatettako voimaan sikäli kuin se loukkaisi ensiksi kuolleen perillisten oikeutta. Lahjanlupaus otetaan huomioon vasta silloin, kun ensiksi kuolleen puolison perillisten arvomääräinen jako-osuus on selvillä. Lahjanlupaus täytetään lesken perillisten osuudesta niiltä osin kuin se ei loukkaa ensiksi kuolleen puolison perillisten perintöoikeutta tai lesken rintaperillisten lakiosaoikeutta.

Kuten edellä esitetystä huomataan, lesken mahdollisuudet vaikuttaa PK 3 luvun mukaiseen jakoon lahjoittamalla omaisuutta ovat hankalat. Lesken tulisi nimittäin lahjoittaa omaisuuttaan yli omille perillisilleen tulevan osuuden, jotta lesken pesä ei kokonaisuudessaan menisi hänen kuoltuaan vastikkeena PK 3:3.1:n mukaisesti ensiksi kuolleen puolison perillisille. Lisäksi lesken tulisi tehdä lahjoitukset 10 vuotta ennen PK 3 luvun mukaisen jaon toimittamista estääkseen PK 3:3.2:ssä säädetyn palautusvastuun soveltumisen. Tältä osin ei voitaneakaan edes puhua jäämistösuunnittelusta, sillä lahjoitusten tarkoituksen toteutumisesta ei ole minkäänlaista varmuutta. Lesken kuollessa ennen kuin lahjoituksista on kulunut 10 vuotta johtaa PK 3:3.2:n soveltumiseen ja ensiksi kuolleen puolison perilliset saavat heille kuuluvan osuutensa palautetusta lahjasta tai sen arvosta.

3.2.5 Lesken vaurastuminen

Pesän arvonnousu koituu lähtökohtaisesti molempien sukutahojen eduksi. Tietyissä tapauksissa lainsäätäjä on kuitenkin katsonut perustelluksi poiketa pääsäännön mukaisesta jaosta ja erottaa pesän arvonnousu lesken tai hänen perillistensä hyväksi. PK 3:4.1:ssä säädetään, että jos pesän arvo eloonjääneen puolison kuollessa on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison kuollessa, on pesän vaurastuminen luettava eloonjääneen puolison perillisten hyväksi, mikäli selvitetään, että eloonjäänyt on perintönä, testamentilla tai lahjana saanut vastaavan omaisuuden tai että vaurastuminen johtuu ansiotoiminnasta, jota eloonjäänyt puoliso on harjoittanut ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen. Lisäksi PK 3:6.3:n

---

⁸¹ Ks. lisää palautusvastuusta, palautusarvon määrittämisestä ja palautuskanteen nostamisesta Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1127-1131.

mukaan mitä 4 §:ssä on säädetty sen varalta, että eloonjäänyt puolison on perintönä, testamentilla tai lahjana saanut omaisuutta, on vastaavasti noudatettava, milloin hän uuden avioliiton johdosta on osituksessa saanut enemmän kuin hänellä on aikaisemmin ollut.

Pesän arvonnousun lukeminen lesken tai tämän perillisten hyväksi edellyttää kahden tunnusmerkistön täyttymistä. Ensinnäkin pesän tulee olla vaurastunut. Jos lesken pesän arvo on jakohetkellä enemmän kuin ensiksi kuolleen puolison kuollessa, pesän katsotaan vaurastuneen. Toiseksi vaurastumisen tulee olla seurausta siitä, että leski on saanut perintönä, testamentilla, lahjana tai myöhemmän avioliiton seurauksena tasinkona vaurastumista vastaavan omaisuuden tai, että leski on harjoittanut ansiotoimintaa puolisonsa kuoleman jälkeen. Oikeuskäytännössä edellytystä on tulkittu sanamuodon mukaisesti ja esimerkiksi lesken saama vakuutuskorvaus ei oikeuttanut vaurastumisedun erottamiseen.⁸²

Edellytysten täytyessä on määritettävä vaurastumisetu, joka erotetaan lesken pesästä leskelle tai lesken perillisille ennen ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille tulevan suhteellisen osuuden määrittämistä. Vaurastumisetu lisätään suhdeluvun avulla saatuun jako-osuuteen, jolloin saadaan selville lesken tai tämän perillisten lopullinen arvomääräinen pesäosuus. Vaurastumisetu ei siis vaikuta suhdeluvun määrittämiseen. Pesä voi siten tulla PK 3:4.1:sta huolimatta edelleen jaettavaksi puoliksi, mutta tosiasialliset arvomääräiset jako-osuudet ovat erisuuruisia. Lesken tai hänen perillistensä arvomääräinen jako-osuus eroaa ensiksi kuolleen puolison perillisten arvomääräisestä jako-osuudesta vaurastumisedun verran.

Leski tai lesken perilliset eivät ole näyttövelvollisia siitä, että vaurastuminen johtuu lesken saamasta perinnöstä, testamentista tai lahjasta. Riittävää on, että selvitetään lesken saaneen jollakin säännöksessä mainitulla vastikkeettomalla saannolla omaisuutta.⁸³ Mahdollista siis on, että leski on menettänyt saamansa omaisuuden, mutta lesken tai tämän perillisten hyväksi erotetaan saannon verran omaisuutta, sillä pesä on vaurastunut myös muulla tavoin. Mikäli pesä on vaurastunut vähemmän kuin saanto, pesästä voidaan erottaa enintään vaurastumisen verran omaisuutta. Mahdollista on siten myös se, että leski on saanut säännöksessä luetellulla tavalla merkittävän määrän omaisuutta, mutta mitään ei voida erottaa, sillä pesä ei ole lainkaan vaurastunut. Samalla tavoin kuin vaurastuminen rajoittaa vaurastumisetua myös

---

⁸² Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1113-1114; KKO 1992:99.

⁸³ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1114-1115.

vastikkeettoman saannon arvo rajoittaa sitä. Mikäli pesä on vaurastunut enemmän kuin saannon arvo oli, pesästä ei voida erottaa kuin saannon verran omaisuutta.

Lain esitöissä ei ole liiemmin otettu kantaa siihen, mitä ansiotoiminta käsittää alleen.⁸⁴ Lainvalmistelukunnan vuonna 1935 antamassa ehdotuksessa puhuttiin vain erityisestä taloudellisesta toiminnasta.⁸⁵ Oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa ansiotoimintana on pidetty ansiotyön lisäksi sellaista lesken harjoittamaa elinkeinotoimintaa, johon liittyy yrittäjäriski. Keskeisenä tekijänä ansiotoimintaa arvioitaessa on lesken henkilökohtainen työpanos. Myös lesken omaan virka- tai työsuhteeseen perustuvien ansioeläkkeiden säästämisen on katsottu oikeuttavan vaurastumisetuun. Muut eläkkeet eivät oikeuta puolittamisesta poikkeamiseen. Vaurastumisedun erottamiseksi on kyettävä osoittamaan kasuaalisyhteys ansiotoiminnan ja vaurastumisen välillä. Ansiotoiminnasta saatua vaurastumista arvioitaessa on otettava huomioon lesken toimeentulonsa tarvitsemien varojen määrä sekä muulla tavoin omaisuudelle kertynyt arvonnlisäys. Näyttötaakka ansiotoiminnan harjoittamisesta saadusta vaurastumisesta on leskellä tai tämän perillisillä.⁸⁶

PK 3:4.2:ssa on säädetty vielä tilanteesta, jossa lesken perilliset vaativat vaurastumisedun huomioon ottamista samalla kuin ensiksi kuolleen puolison perilliset vaativat PK 3:3.1:n mukaisen vastikkeen suorittamista. Säännöksen mukaan milloin omaisuus on ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen 3 §:ssä mainituin tavoin vähentynyt, on tämä otettava huomioon, kun eloonjääneen puolison perillinen 1 momentin nojalla vaatii osuutensa lisäystä. Vastike on siis otettava huomioon vaurastumisen määrää arvioitaessa.⁸⁷ Täten on mahdollista, että vastikkeen myötä tehtävä laskennallinen lisäys tekee vaurastumisedun vaatimisesta mahdollista. Mikäli leski on lahjoittanut juuri vaurastumisedun verran omaisuutta ja ensiksi kuolleen puolison perillisten suhteellinen osuus lesken pesästä on puolet, kumpikin sukuhaara saa reaalisessa jaossa arvomääräisesti tismalleen saman verran omaisuutta.

---

⁸⁴ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1109.

⁸⁵ LVK 2/1935 s. 123.

⁸⁶ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1109-1113; Helsingin HO 25.11.1992 S 91/1078; Turun HO 23.10.1996 S 96/483.

⁸⁷ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1121.

3.3 Aviovarallisuussäännökset lesken pesää jaettaessa

3.3.1 Avio-oikeuden toteuttaminen lesken periessä puolisonsa

Avio-oikeutta ja ositusta koskeva sääntely ymmärrettiin AL:a valmisteltaessa ennen kaikkea leskeä suojaavaksi normistoksi, sillä avioerojen harvinaisuuden vuoksi jäämistöositukset olivat ositusten tyyppitapauksia.⁸⁸ Lain esitöiden mukaan sääntelyn tarkoituksena oli estää se kohtuuttomuus, joka varatonta leskeä olisi kohdannut, jos hänen olisi tarvinnut tulla puolison kuoleman jälkeen toimeen omilla varoillaan.⁸⁹ Vainajan perillisten perintöoikeuteen nähden avio-oikeuteen perustuvat vaatimukset saivat siten etusijan. Avio-oikeuden toteuttamisesta tuli naimissa olleen perittävän perillisten perintöoikeuden voimaansaattamisen edellytys ja AL:n säännökset tulivat määrittämään sitä omaisuutta, joka perittävältä jäi perintönä hänen perillisilleen. Normistojen välistä yhteyttä selventää nykyisin PK 23:1.2, jonka mukaan ennen perinnönjakoa on toimitettava omaisuuden ositus, jos vainaja oli naimisissa.

Puolison perintöoikeuden kohdalla asetelma on toisenlainen. Avio-oikeuden toteuttamiselle puolison kuoltua ei ole ainakaan lesken taloudellisen aseman turvaamisen näkökulmasta tarvetta, sillä AL:n esitöissä esitettyä kohtuuttomuutta ei voi syntyä. Avio-oikeus tulee kuitenkin toteuttaa viimeistään lesken kuoltua niissä tilanteissa, joissa puolisoiden perilliset ovat eri tahoja. Tarkasteltaessa lähemmin PK 3 luvun säännöksiä huomataan, että avio-oikeuden toteuttaminen on puolison perintöoikeuden kohdalla lykätty lesken kuolemaan, sillä toimitettavaksi tulevan jaon jakosuhte määräytyy puolisoiden aviovarallisuussuhteiden mukaisesti. Muista perimystilanteista poiketen sovellettavaksi eivät siten tule AL:n avio-oikeutta ja ositusta koskevat säännökset sellaisenaan, vaan ne saavat ilmaisunsa suoraan PK 3 luvun jakosäännöksissä.⁹⁰

PK 3 luvun mukainen jako voidaan nähdä lesken kuoleman jälkeiseen aikaan lykättyinä sukutahojen välisenä osituksena PK 3:1.2:stä ilmenevä pääsääntö ja PK 3:2:ssä siihen tehdyt poikkeukset perustuvat AL:n ositusta koskeviin säännöksiin, ja jakotoimitukseen sovelletaan PK 3:5.2:n mukaan muutoinkin soveltuvien osien, mitä osituksesta on säädetty. PK 3:3-4 ja PK 3:6.3:ssä säädettyille poikkeuksille ei löydy suoranaista vastinetta AL:n ositusta koskevista

---

⁸⁸ Lohi: Jäämistöositus ja kuolinpesä s. 22.

⁸⁹ LVK 1/1920 s. 43.

⁹⁰ Lohi: KKO 1999:104 s. 116.

säännöksistä, mutta niidenkin taustalla vaikuttaa vahvasti aviovarallisuusjärjestelmä ja sen tavoitteet. Mainitut säännökset on nimittäin säädetty lesken hallinnan aikana varallisuudessa tapahtuvia muutoksia silmällä pitäen. Koska avio-oikeuteen perustuvat vaatimukset toteutetaan vasta lesken kuoltua, on tietynlaisen vaurastumisen tai omaisuuden hukkaamisen huomioon ottaminen aviovarallisuusjärjestelmän ratkaisujen ja tavoitteiden mukaista.⁹¹

Aviovarallisuussäännöksiä mukailevaa jakojärjestelmää pidettiin PK:n voimaantullessa selkeänä ratkaisuna, sillä sen johdosta puolisonsa perineellä leskellä ei ollut tarvetta toimittaa puolison kuoleman jälkeen AL:n mukaista ositusta.⁹² Ensiksi kuolleen puolison perilliset saivat eloonjääneen puolison pesästä yhtä suuren osan kuin he olisivat olleet oikeutettuja saamaan, jos ositus olisi toimitettu heti ensiksi kuolleen puolison kuoltua. Jakojen lopputulokset vastasivat täten pääpiirteissään jäämistöositusten lopputuloksia.

Vuonna 1976 lakiin lisätty AL 103.2 § muutti AL:n ositusta koskevien säännösten ja PK 3 luvun jakojärjestelmän välistä suhdetta merkittäväällä tavalla. Sen johdosta leski ei ollut enää puolison kuoleman jälkeen toimitettavassa osituksessa velvollinen luovuttamaan tasinkoa kuolleen puolison perillisille. Tämän tasinkoetuoikeudeksi kutsutun säännöksen myötä kuollutta puolisoaan varakkaammalle leskelle syntyi intressi jaosta erillisen AL:n mukaisen osituksen toimittamiselle, sillä se tarjosi mahdollisuuden poiketa PK 3 luvun jakosäännösten mukaisesta lopputuloksesta.

Koska PK 3 luku hiljeni erillisen AL:n mukaisen osituksen toimittamisen osalta ja tasinkoetuoikeuden esityötkään eivät antaneet yksiselitteistä selvyyttä säännöksen soveltamisalaan, kysymys eteni korkeimman oikeuden ratkaistavaksi. Korkein oikeus päätyi äänestysratkaisussaan KKO 1997:107 omaksumaan kannan, jonka mukaan erillisen osituksen toimittaminen ei ollut mahdollista lesken perittyä puolisonsa. Lesken pesä tuli jakaa PK 3 luvun jakosäännösten mukaan ottamatta huomioon lesken elinaikana toimitettua ositusta. Seuraavaksi tarkastellaan tasinkoetuoikeuden soveltamisalaa ja sen säätämiseen johtaneita tekijöitä, minkä jälkeen pureudutaan tarkemmin mainittuun korkeimman oikeuden ratkaisuun ja arvioidaan, minkälainen merkitys omaksutulla kannalla on puolisoitaan varakkaammille leskille käytännön tasolla.

---

⁹¹ Lohi: KKO 1999:104 s. 116-117.

⁹² Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1076.

3.3.2 Tasinkoetuoikeus

Tasinkoetuoikeus lisättiin lakiin vanhan isyyslain (700/1975) säätämisen yhteydessä. Ennen sitä lapsen ja isän välisen sukulaisuussuhteen vahvistaminen oli mahdollista vain, jos isä vapaaehtoisesti tunnusti lapsen omakseen. Mikäli isä ei tunnustanut lasta omakseen, lapsella ei ollut oikeutta periä isäänsä. Vanha isyyslaki muutti tilannetta antamalla avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille oikeuden ajaa isyyden vahvistamista koskevaa kanteita. Jos tuomioistuin tällaisen kanteen johdosta vahvisti isyyden, lapsi sai myös oikeuden periä isänsä.⁹³ Mahdolliseksi tuli sekin, että isyys vahvistettiin vasta isän kuoleman jälkeen.

Lasten oikeus ajaa isyyden vahvistamista koskevaa kanteita tarkoitti sitä, että leskeksi jääneen vaimon jäämistöosituksessa luovuttama tasinko olisi saattanut kulkeutua miehen jäämistön kautta tämän avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille. Lesken suojaamiseksi tasingon luovuttamisvelvollisuuteen tehtiin poikkeus tasinkoetuoikeuden muodossa. AL 103.2 §:n säädetään, että osituksessa, joka toimitetaan ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen, ei eloonjäänyt puoliso ole velvollinen luovuttamaan omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille. Vaikka säännös säädettiin avioliiton ulkopuolisia lapsia silmällä pitäen, se muotoiltiin yleiseksi koskemaan myös niitä tilanteita, joissa ensiksi kuolleen puolison perilliset ovat myös lesken perillisiä.⁹⁴

Isyyslakia koskeneessa hallituksen esityksessä eloonjääneen puolison velvollisuutta suorittaa tasinkoa kuolleen puolison perillistaholle pidettiin muutoinkin epätyytyttävänä. Lesken todettiin olevan useimmiten aktiivinen työssä ulkopuolella ja suuremmissa taloudellisen tuen tarpeissa kuin parhaassa työssä olevien perillisten. Tasinkovelvoite johtikin eräissä tilanteissa lesken kannalta kohtuuttomiin seurauksiin. Esityksen mukaan lesken omaisuudesta perillistaholle suoritettavaa omaisuuden tasausta ei siten ollut pidettävä yhtä aiheellisena kuin tasoituksen toteuttamista puolisoitten eläessä tai silloin, kun tasoitus suoritettiin leskelle kuolinpesään kuuluvasta omaisuudesta.⁹⁵

---

⁹³ HE 90/1974 vp. s. 1. Ennen vanhaa isyyslakia isyyden vahvistamisesta suhteessa avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin säädettiin laissa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922).

⁹⁴ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1076.

⁹⁵ HE 90/1974 vp. s. 60-61.

Tasinkoetuoikeuteen vetoaminen vapauttaa lesken suorittamista tasinkoa siitä riippumatta, miten puolisoitten väliset aviovarallisuussuhteet ovat järjestyneet. Vaikka säännöksessä osituksen vastapuolina mainitaan vain ensiksi kuolleen puolison perilliset, leski voi vedota tasinkoetuoikeuteen myös silloin, kun osituksen vastapuolena on ensiksi kuolleen puolison laatimassa testamentissa nimetyt edunsaajat.⁹⁶ Tasinkoetuoikeus on tarkoitettu lesken henkilökohtaiseksi suojaksi, joten lesken perilliset eivät voi vedota siihen lesken kuoltua toimitettavassa osituksessa.⁹⁷ Etu tulee kuitenkin lesken perillisten hyväksi, jos leski on vedonnut tasinkoetuoikeuteen tämän elinaikana toimitetussa lainvoimaisessa osituksessa.⁹⁸

Koska säännöksen soveltamisala rajattiin lesken elinaikana toimitettavaan ositukseen, hallituksen esityksessä todettiin, ettei säännökseen soveltaminen tule kysymykseen silloin, kun ositusta ei puolison perintöoikeuden tai vainajan leskelle tekemän testamentin johdosta tule toimitettavaksi ja PK 3 luvun mukainen jako toimitetaan vasta molempien puolisoitten kuoltua. Jako on toimitettava perillistahojen kesken kiinnittämättä huomiota siihen, että eloonjääneellä puolisoilla olisi ollut oikeus säilyttää hänelle kuulunut omaisuus koskemattomana, mikäli ositus olisi toimitettu tämän elinaikana.⁹⁹

3.3.3 KKO 1997:107

Tapauksessa leski oli perinyt puolisonsa tämän kuoltua vuonna 1982. Perinnön vastaanotettuaan leski oli toimittanut osituksen itsensä ja kuolleen puolisonsa sukulaisten välillä. Koska lesken omaisuuden säästö oli suurempi kuin kuolleen puolison jäämistön säästö, leski oli vedonnut osituksessa oikeuteensa olla luovuttamatta tasinkoa kuolleen puolison perillisille. Pesänjakaja oli jakanut lesken pesän tämän kuoltua siten, että jaossa oli huomioitu lesken toimittama ositus. Ensiksi kuolleen puolison perilliset eivät hyväksyneet jakoa, sillä heidän mukaansa ositusta ei olisi tullut ottaa huomioon jaossa ja lesken pesä olisi tullut jakaa PK 3:1.2:n mukaisesti puoliksi kummankin puolison sukuhaaraan.

Ensiksi kuolleen puolison perilliset vaativat kihlakunnanoikeudessa nostamassaan kanteessa perinnönjaon kumoamista ja palauttamista uudelleen toimitettavaksi, sillä heidän mukaansa

---

⁹⁶ HE 90/1974 vp. s. 62.

⁹⁷ Lohi: Aviovarallisuus oikeus s. 583-584; KKO 2001:12.

⁹⁸ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 394.

⁹⁹ HE 90/1974 vp. 62.

ositusta ei voitu lain mukaan pätevästi toimittaa ja se oli siten katsottava mitättömäksi. Kihlakunnanoikeus päätyi toteamaan, ettei osituksella ollut merkitystä perintösaannon toteutumisen kannalta ja kumosi moitteenalaisen perinnönjaon. Ratkaisu perustettiin AL 85.2 §:stä ilmenevään osituksen tarkoitukseen eli avio-oikeuden toteuttamiseen.

Kihlakunnanoikeuden mukaan avio-oikeus ei voinut kohdistua omaan omaisuuteen, joten se oli rauennut lesken perittyä puolisonsa. Kun mitään avio-oikeutta ei enää ollut, osituksen toimittamiselle ei ollut tarvetta. Kihlakunnanoikeus piti toimitusta ainoastaan omaisuuden erotteluna. Tasinkoetuoikeyteen vetoaminen oli täten vailla oikeudellista merkitystä.

Lesken perilliset saattoivat jutun hovioikeuden tutkittavaksi. Hovioikeus asettui eri linjalle kuin kihlakunnanoikeus ja katsoi, että leskellä oli AL 85.1 §:stä ilmenevä oikeus vaatia osituksen toimittamista itsensä ja kuolleen puolisonsa toissijaisten perillisten välillä. Tällaisessa osituksessa lesken oli mahdollista myös vedota oikeuteensa olla luovuttamatta tasinkona omaisuutta kuolleen puolison perillisille. Hovioikeus määräsi jaon uudelleen toimitettavaksi siten, että siinä oli otettava huomioon lesken toimittama ositus.

Korkein oikeus aloitti ratkaisunsa perustelun lausumalla erillisen osituksen toimittamisen tarpeesta. Se katsoi, että leskellä ei ollut konkreettista tarvetta osituksen toimittamiselle itsensä ja kuolleen puolison toissijaisten perillisten välillä, sillä koko jäämistö tuli joka tapauksessa hänelle. Laskennalliselle toimitukselle sen sijaan oli muodostunut tarve tasinkoetuoikeyden säätämisen myötä. Korkein oikeus ei kuitenkaan löytänyt tasinkoetuoikeyssäännöksen esitöistä tukea sille, että lainsäätäjällä olisi tarkoittanut erillisen osituksen tulevan toimitettavaksi PK 3 luvun mukaisissa tilanteissa. Se lainasi hallituksen esitystä, jossa todettiin, ettei säännöksen soveltaminen tule kysymykseen silloin, kun ositusta ei puolison perintöoikeuden tai ensiksi kuolleen puolison leskelle tekemän testamentin johdosta tule toimitettavaksi ja jolloin pesänjako toimitetaan vasta kummankin puolison kuoltua.

Hovioikeuden ratkaisun perusteena käytetystä AL 85.1 §:stä korkein oikeus totesi, ettei sen sanamuodosta voinut tulkita seuraavan leskelle oikeutta vaatia osituksen toimittamista. Korkeimman oikeuden mukaan lesken oikeus vaatia osituksen toimittamista itsensä ja kuolleen puolison sukulaisten kesken olisi edellyttänyt, että kuolleen puolison sukulaiset olisivat olleet ositushetkellä perillisasemassa. Koska ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset ratkaistiin PK 3:1.2:n mukaan vasta lesken kuolinhetken perusteella, ennen lesken kuolemaa ei voitu tietää, keillä ensiksi kuolleen puolison sukulaisilla oli lopulta oikeus saada

omaisuutta tämän pesästä. Korkein oikeus katsoi tämän viittaavan siihen, ettei ensiksi kuolleen puolison sukulaisia ollut ennen lesken kuolemaa pidettävä AL 85.1 §:ssä tarkoitettuina perillisinä.

Tukeakseen kantaansa korkein oikeus otti esille vielä toimitusosituksen käynnistämiskelpoisuutta määrittävät PK:n säännökset. Sen mukaan PK 23:1 ja 23:12:stä ilmenevällä tavalla vain kuolinpesän osakkailla oli lähtökohtaisesti oikeus vaatia pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten. Koska ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset eivät olleet PK 18:1:n mukaan kuolinpesän osakkaita, heillä ei ollut käytettävissään mitään keinoa osituksen toimittamiseksi vastoin lesken tahtoa. Korkeimman oikeuden mukaan tämä tarkoitti sitä, ettei myöskään leskellä voinut olla kuolinpesän ainoana osakkaana oikeutta vaatia pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten hänen ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten välillä.

Koska ensiksi kuolleen puolison toissijaisia perillisiä ei voitu pitää AL 85.1 §:ssä tarkoitettuina perillisinä, säännöksestä ei korkeimman oikeuden mukaan voitu myöskään johtaa sellaista tulkintaa, että erillisen osituksen toimittaminen oli mahdollista lesken perittyä puolisonsa. Korkein oikeus totesi osituksen mitättömäksi, mutta jätti ottamatta kantaa AL 103.2 §:n soveltamiskelpoisuuteen. Se tyytyi siltä osin toteamaan vain, että tasinkoetuoikeudella ei ollut merkitystä ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten perintöoikeuteen, sillä ositusta ei laillisesti voitu toimittaa.

Yksi enemmistöön kuuluneista korkeimman oikeuden jäsenistä yhtyi vain ratkaisun tuomiolauselmaan, sillä asiassa esitetyt lisäperustelut eivät olleet hänen mukaansa tarpeellisia lopputuloksen kannalta. Hän katsoi lausunnossaan riittäväksi perusteluksi sen, että mitään ositettavaa ei asiassa ollut, sillä lesken omaisuus ja kuolleen puolison omaisuus olivat puolison perintöoikeuden johdosta muodostaneet yhden varallisuusmassan.

Koko ratkaisun osalta eri mieltä olleet jäsenet yhtyivät esittelijän mietintöön, jossa katsottiin, että osituksen toimittaminen oli mahdollista. Esittelijä perusti kantansa ensinnäkin siihen, ettei lain esitöistä voitu tehdä sellaista tulkintaa, jonka mukaan osituksen toimittaminen olisi ollut kielletty. Esitöissä osituksen toimittamisen tarpeettomuudesta esitetyt kannanotot eivät hänen mukaansa sulkeneet pois osituksen toimittamisen sallivaa tulkintaa ja lainvalmistelussa hylätyksi tullut ehdotus osituksen pakollisuudesta ei tarkoittanut sitä, että osituksen

toimittaminen olisi tullut kielletyksi.¹⁰⁰ Lisäksi osituksen mahdollistavaa kantaa puolsi esittelijän mukaan se, että leskellä oli muun muassa testamenttausvaltansa rajojen selvittämiseksi tarve toimituttaa ositus itsensä ja kuolleen puolison perillisten välillä.

Tasinkoetuoikeuden osalta esittelijä otti kantaa säännöksen esitöissä esitettyyn lausumaan, jonka mukaan säännöksen soveltaminen ei tule kysymykseen silloin, kun ositus ei puolison perintöoikeuden johdosta tule toimitettavaksi.¹⁰¹ Lausumasta tulkittavissa olevalle kielteiselle kannalle ei hänen mukaansa voitu antaa ratkaisevaa merkitystä, sillä tasinkoetuoikeuden säätämisen yhteydessä ei muutettu AL 85.1 §:n säännöksiä ositusperusteesta ja ositusvaateen omaavista henkilöistä. Tasinkoetuoikeuteen vetoamisen hyväksymisen puolesta puhui se, että PK 3 luvun jakojärjestelmä rakentui AL:n aviovarallisuusjärjestelmän varaan ja lesken tasinkoetuoikeus oli osa tätä järjestelmää. Koska AL 103.2 § oli säädetty nimenomaan eloonjääneen puolison eduksi tuli siihen vetoaminen sitoa myös ensiksi kuolleen puolison perillisiä puolison perintöoikeuden johdosta toimitettavassa jaossa.

3.3.4 Kannan merkitys puolisoaan varakkaammalle leskelle

Ratkaisussa omaksutulla kannalla oli iso merkitys sellaisille puolisonsa perineille leskille, jotka olivat olleet puolisoitaan varakkaampia avioliiton päättymishetkellä ja halusivat säilyttää mahdollisimman suuren osan omaisuudestaan omille perillisilleen tai testamentissaan nimetyille edunsaajille. Tällaisten leskien oli nimittäin tyydyttävä siihen, että osa heidän omaisuudestaan meni heidän kuoltuaan kuolleen puolison perillisille samalla, kun sellaiset lesket, jotka eivät olleet perillisasemassa, pystyivät toimituttamaan osituksen itsensä ja kuolleen puolison perillisten välillä ja vetoamaan tällaisessa osituksessa tasinkoetuoikeuteen.

PK 3 luvun jakosäännösten soveltaminen oli vältettävissä vain luopumalla perinnöstä PK 17:2a:n mukaisesti. Perinnöstä luopumisen seurauksena ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset saivat omaisuuden heti perittävien kuoltua, minkä johdosta leskillä oli AL 85.1 §:n mukaisesti oikeus vaatia osituksen toimittamista itsensä ja kuolleen puolison perillisten välillä. Toimitettavaksi tullessa osituksessa leskillä oli, aivan kuten muissakin osituksissa, oikeus vedota AL 103.2 §:än. Leskien omat omaisuudet menivät toimitetun osituksen ja

---

¹⁰⁰ LVK 5:1938; Lainvalmistelukunta esitti, että osituksen toimittamisesta olisi tullut pakollista niissä tilanteissa, joissa leski peri puolionsa. Esitys torjuttiin korkeimman oikeuden 1.11.1941 ehdotuksesta antamassa lausunnossa.

¹⁰¹ HE 90/1974 s. 62.

tasinkoetuoikeyteen vetoamisen johdosta kokonaisuudessaan heidän omille perillisilleen tai testamentissa nimetyille edunsaajille, eikä ensiksi kuolleiden puolisoitten perillisillä ollut enää oikeutta niihin.¹⁰²

Ratkaisussa sovellettiin PK:n säännöksiä sellaisina kuin ne olivat olleet ensiksi kuolleen puolison kuollessa vuonna 1982. Koska PK 3:5a tuli voimaan vuotta myöhemmin, ei korkein oikeus päässyt ratkaisussaan arvioimaan sitä, minkälainen merkitys säännöksellä oli ratkaistavana olleeseen kysymykseen. Oikeustila hahmottui kuitenkin myös tältä osin pari vuotta myöhemmin, kun korkein oikeus linjasi äänestysratkaisussaan KKO 1999:104, ettei erillisen osituksen toimittaminen ollut mahdollista myöskään niissä tapauksissa, joissa lesken omaisuus tuli jaettavaksi lesken ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken jo lesken eläessä.

---

¹⁰² Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 488.

4 Lesken pesän jakoa koskevan jakojärjestelmän ja aviovarallisuusjärjestelmän välinen suhde

4.1 Ositusta koskevien säännösten soveltaminen lesken eläessä toimitettavassa jaossa tai sen yhteydessä

4.1.1 KKO 1999:104

Tapauksessa oikeuden määräämä pesänjakaja oli toimittanut osituksen vuonna 1992 kuolleen puolison toissijaisten perillisten ja lesken välillä. Toimituksessa puolisoaan merkittävästi varakkaampi leski oli vedonnut oikeuteensa olla luovuttamatta tasinkoa kuolleen puolison perillisille. Osituksen jälkeen leski oli vielä vaatinut PK 3:5a:n mukaisen jaon toimittamista itsensä ja kuolleen puolison toissijaisten perillisten välillä siten, että kuolleen puolison omaisuus erotettaisiin ja jaettaisiin tämän toissijaisille perillisille. Täten kyseessä ei ollut laskennallinen ositus, kuten ratkaisussa KKO 1997:107, vaan omaisuus tuli tosiasiallisesti jaettavaksi lesken ja kuolleen puolison perillisten kesken. Pesänjakaja määräsi, että leski sai pitää kaiken omaisuutensa eikä hänen tarvinnut luovuttaa mitään omaisuudestaan tasinkona kuolleen puolisonsa toissijaisille perillisille. Ensiksi kuolleen puolison jäämistöksi jäänyt omaisuus jaettiin toissijaisten perillisten kesken.

Yksi kuolleen puolison perillisistä ei ollut tyytyväinen pesänjakajan päätöksen ja nosti käräjäoikeudessa kanteen, jossa hän vaati toimituksen oikaisemista. Perillisen mukaan asiassa ei voitu toimittaa ositusta eikä jaossa voitu soveltaa tasinkoetuokeussäännöstä, ja lesken pesä oli jaettava PK 3:1.2:n mukaisesti puoliksi lesken ja toissijaisten perillisten välillä.

Käräjäoikeus hylkäsi kanteen ja totesi oikeuskirjallisuudessa esitettyihin kannanottoihin tukeutuen osituksen toimittamisen olevan mahdollista ennen PK 3:5a:ssä tarkoitettua jakoa. Kyseisessä osituksessa lesken oli mahdollista vedota oikeuteensa olla luovuttamatta tasinkoa kuolleen puolison perillisille. Käräjäoikeuden mukaan pesänjakaja oli menetellyt oikein ja lainmukaisesti toimittaessaan osituksen ennen jakoa.

Hovioikeuden yhdyttyä käräjäoikeuden tuomioon ja sen perusteluihin asia eteni korkeimman oikeuden ratkaistavaksi. Alempien oikeusasteiden ratkaisujen osalta on syytä huomauttaa, että ne annettiin ennen korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 1997:107. Ratkaisut olisivat olleet toisenlaiset, jos korkeimman oikeuden aikaisemmassa ratkaisussa omaksuma kanta olisi ollut tuomioistuinten tiedossa.

Korkein oikeus perusti ratkaisunsa PK 3:5a:n sanamuotoon ja sen esitöihin. Säännöksen sanamuodon se totesi viittaavan siihen, ettei lesken eläessä toimitettavan jaon yhteydessä ole toimitettava ositusta. Esitöiden osalta korkein oikeus otti esiin lainvalmistelun lähtökohtana käytetyn perintöoikeuskomitean mietinnön, jossa oli ehdotettu, että lesken eläessä toimitettavaan jakoon olisi tullut sovellettavaksi aviopuolisoiden varallisuussuhteista annettuja säännöksiä.¹⁰³ Hallituksen esityksessä ehdotuksen hylkäämistä perusteltiin halulla estää lesken jakomahdollisuuden väärinkäyttö.¹⁰⁴ Korkeimman oikeuden mukaan myös tämä viittasi siihen, ettei lainsäätäjällä ollut tarkoittanut PK 3:5a:n mukaisen jaon yhteydessä toimitettavan ositusta.

Korkein oikeus arvioi perusteluissaan vielä tasinkoetuoikeuden merkitystä käsillä olevaan kysymykseen, sillä se katsoi, että erillisen osituksen toimittamisella jaon yhteydessä olisi käytännön merkitystä lähinnä siinä suhteessa, että leski voisi tällöin vedota oikeuteensa olla luovuttamatta omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille. AL 103.2 §:n esitöissä säännöksen tarkoituksena oli asetettu eloonjääneen puolison suojaaminen.¹⁰⁵ Tällaiselle suojaamiselle ei PK 3:5a:ssä tarkoitettuna jaossa ollut korkeimman oikeuden mukaan tarvetta, sillä jako voitiin toimittaa vain lesken vaatimuksesta. Näin ollen lesken suojaamistavoite ei ollut riittävä syy sallia vastoin PK 3:5a:n sanamuotoa ja sen esitöistä ilmenevää lainsäätäjän tarkoitusta osituksen toimittaminen. Ositus ja perinnönjako kumottiin ja palautettiin pesänjakajalle uudelleen toimitettavaksi.

Eri mieltä olleet korkeimman oikeuden jäsenet lähtivät lausunnossaan liikkeelle siitä, että ratkaisun KKO 1997:107 perusteella ei voitu päätellä, että PK 3:5a:n mukaisen jaon yhteydessä ei voitaisi toimittaa ositusta. Lähtökohta perustettiin siihen, että sovellettava lainsäädäntö oli muuttunut ja tapauksissa toimitetut ositukset olivat luonteeltaan erilaisia. Ratkaisussa KKO 1997:107 oli kyse vain laskennallisesta osituksesta, kun taas ratkaistavana olleessa tapauksessa omaisuus oli tosiasiallisesti jaettu lesken ja kuolleen puolison sukulaisten kesken.

Eri mieltä olleet jäsenet perustivat osituksen mahdollistamisen AL 85.1 §:n sanamuotoon ja siihen, ettei PK 3:5a:ssä ole nimenomaisesti kielletty osituksen toimittamista. Lausunnon

---

¹⁰³ KM 84/1975 vp. s. 59.

¹⁰⁴ HE 225/1982 vp. s. 11 ja 21.

¹⁰⁵ HE 90/1974 vp. s. 62.

mukaan pelkästään sillä perusteella, että PK 3:5a:ssä ei ole mainintaa osituksesta, ei voida päätellä, ettei ositusta voitaisi toimittaa lainkohdassa tarkoitetun jaon yhteydessä. Osituksen nimenomaisesti kieltävän säännöksen puuttuminen viesti lausunnon mukaan siitä, että AL:in perustuvasta oikeudesta vaatia ositusta ei ollut edes tarkoitettu tehtävän poikkeusta PK 3:5a:ä säädettäessä. Osituksen mahdollistamisen myötä myös tasinkoetuoikeuteen vetoaminen tuli mahdolliseksi. Eri mieltä olleet jäsenet katsoivat täten osituksen ja perinnönjaon tulleen toimitetuksi lain mukaisesti eikä hovioikeuden tuomiota ollut heidän mielestään syytä muuttaa.

Ennen ratkaisua erillisen osituksen toimittamista oli oikeuskirjallisuudessa pidetty laajalti mahdollisena.¹⁰⁶ Ratkaisussa omaksuttu kanta herättikin vilkasta keskustelua oikeusyhteisön sisällä ja sitä arvosteltiin monestakin eri syystä. Seuraavaksi esille otetaan näitä kannanottoja, jotka kohdistuivat ratkaisuperusluiden lisäksi myös käsillä olleen oikeusongelman hahmottamiseen.

4.1.2 Erillisen osituksen toimittamisen sallimista puoltavat kannanotot

Aulis Aarnio ja *Urpo Kangas* ovat arvostelleet korkeimman oikeuden kantaa siitä, että se rakentuu niukan ja samalla kyseenalaisen oikeuslähdeaineiston varaan. Heidän mukaansa sekä PK että AL puoltavat kantaa, jonka mukaan erillinen ositus tulisi voida toimittaa lesken ja ensiksi kuolleen puolison perillisten välillä.¹⁰⁷

Aarnio ja Kangas perustelevat näkemystään ensinnäkin sillä, että AL:ssa ei ole osituksen kieltävää säännöstä ja PK:ta säädettäessä tai sitä myöhemmin uudistettaessa erillisen osituksen kieltämistä ei edes harkittu. Näkemyksenä tueksi he ovat nostaneet esiin vuonna 1941 annetun korkeimman oikeuden lausunnon perintölainsäädännön uudistamiseen johdosta, jossa painotettiin, ettei puolison perintöoikeutta koskevilla säännöksillä ollut tarkoitus heikentää sitä oikeutta kuolleen puolison pesään, joka leskellä siihen oli avio-oikeudellisten säännösten nojalla.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Ks. esim: Kangas: Lesken oikeudellinen asema s. 143-162; Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I, 1991 s. 543-570; Saarenpää: Perintö ja jäämistö s. 53-60.

¹⁰⁷ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1078

¹⁰⁸ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1078; KKO:n lausunto 1941 s. 14.

Erillisen osituksen toimittamisen sallittavuutta puoltaa Aarnion ja Kankaan mukaan myös se, että AL 85.1 §:än ei puututtu PK:ta muutettaessa. Säännös ilmaisee edelleen, että ositus on toimitettava, jos puoliso tai kuolleen puolison perillinen sitä vaatii avioliiton purkauduttua. Aarnio ja Kangas ovat katsooneet, että toissijaiset perilliset tulee PK 3:1:n mukaan nähdä ensiksi kuolleen puolison perillisinä, vaikka he ovatkin vasta lesken pesän osakkaita. Perillisaseman myötä toissijaisilla perillisillä tulee siten olla myös AL 85 §:n mukainen valta saada ositus vireille. Aarnion ja Kankaan mukaan sillä ei ole aviovarallisuusjärjestelmän kannalta merkitystä, että toissijaisten perilliset eivät välttämättä ole lesken kuolinhetkellä ensiksi kuolleen puolison perillisiä. Riittävää on, että toissijaiset perilliset ovat osituksen vireillepanon hetkellä laissa tarkoitettuja perillisiä.¹⁰⁹

Aarnio ja Kangas ovat perustelleet näkemystään myös jakovallan ja ositusvallan erillisyydellä. Heidän mukaansa lesken oikeudesta vaatia pesänjakoa elinaikanaan ei seuraa sitä, ettei leskellä olisi oikeutta nojautua AL 85 §:n mukaiseen oikeuteensa vaatia osituksen toimittamista. Asian puolesta puhuu se, ettei oikeutta poistettu leskeltä puolison perintöoikeutta säädettäessä. Aarnion ja Kankaan näkemyksen mukaan ositusvallan ei tulisi olla riippuvainen siitä, jääkö vainajalta rintaperillinen vai ei. Toimittamalla ositus leskellä on mahdollisuus täsmentää se jäämistö, jonka leski perii, ja se omaisuus, johon leskellä on täysi määräämisvalta. Tällä tavoin lesken on mahdollista yksilöidä se omaisuus, josta hänen on mahdollista määrätä testamentilla tai jota hän voi lahjoittaa ilman pelkoa lahjan peräytymisestä PK 3:3:n nojalla.¹¹⁰

Ratkaisujen käytännön merkityksen osalta Aarnio ja Kangas ovat lausuneet, että korkeimman oikeuden omaksuman kannan seurauksena syntyy pakkoluopumisinstituutio, joka ei ole johdettavissa laista. Heidän mukaansa laista ei löydy tukea sille, että lesken olisi luovuttava perinnöstä saadakseen osituksella yksilöityä sen omaisuuden, josta hän voi määrätä testamentilla. Aarnio ja Kangas ovat nostaneet esille myös sen lopputuloksen, johon päästään, jos leski luopuu perintöoikeudestaan ja ositus toimitetaan lesken ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken. Kyseisellä tavalla saavutettu lopputulos on heidän mukaansa samanlainen, johon päädyttäisiin lesken PK 3:5a:n nojalla käynnistämisen pesänjaon

---

¹⁰⁹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1078

¹¹⁰ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1078-1079.

seurauksena.¹¹¹ Täysin selvää ei ole, mitä Aarnio ja Kangas tarkoittavat tällä näkemyksellään. Lopputulos on sikäli sama, että toissijaiset perilliset saavat perintönsä ennen lesken kuolemaa, mutta reaalisen jaon osalta lopputulos voi olla hyvinkin eri juuri tasinkoetuoikeudesta johtuen.

4.1.3 Kysymyksen asettelua koskevat kannanotot

Markku Helin on oikeustapauskomentissaan katsonut, että kysymys siitä, voidaanko PK 3:5:ssä tarkoitetun jaon yhteydessä toimittaa ositus, rakentuu virheellisten olettamien varaan. Hänen mukaansa on oikeampaa kysyä, onko PK 3:5a:n mukaisessa jaossa, joka toimitetaan lesken ja kuolleen puoliso toissijaisten perillisten välillä, sovellettava normaalia puolittamisperiaatetta vai AL 103.2 §:ä, jonka mukaan leski ei puolisonsa kuoleman jälkeen toimitettavassa osituksessa ole velvollinen luovuttamaan omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille.¹¹²

Erilaista kysymyksenasettelua Helin perustelee niillä syillä, joiden vuoksi puolison perintöoikeus aikoinaan säädettiin. Ennen perintölainsäädännön kokonaisuudistusta rintaperillisettömän puolison kuolema johti pahimmassa tapauksessa siihen, että puolet lesken omaisuudesta siirtyi avio-oikeuden nojalla vainajan vanhemmille, sisaruksille tai vieläkin kaukaisemmille sukulaisille. Lesken elinaikana toimitettava ositus oli uhkakuva, jota haluttiin välttää. Puolison perintöoikeus eliminoi uhan viemällä kuolleen puolison perillisiltä oikeuden vaatia ositusta avioliiton aikana. Vasta lesken kuoltua tuli toimitettavaksi laillinen jako sukuhaarojen kesken.¹¹³

Edellä esitetyn vuoksi Helin näkee PK 3 luvussa säädetyn jaon lesken kuoleman jälkeiseen aikaan lykättynä sukutahojen välisenä osituksena. Näkemystä vahventaa hänen mukaansa PK 3 luvun säännösten sisältö. Jako-osuuksien määräytymistä koskevat normit pohjautuvat AL:n ositusta koskeviin normeihin ja PK 3:5.2:n mukaan jakotoimitukseen sovelletaan muutoinkin soveltuvien osin, mitä osituksesta on säädetty. Helinin mukaan on selvää, ettei tällaisen lykätyn

---

¹¹¹ Aarnio ja Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1080.

¹¹² Helin: KKO 1999:104 s. 115-118.

¹¹³ Helin: KKO 1999:104 s. 116.

osituksen yhteydessä voida täten suorittaa mitään erillistä toimitusta, joka saisi osituksen oikeusvaikutukset.¹¹⁴

PK 3 luvun mukaisen jaon ja osituksen rinnasteisuutta ilmentää myös toimitusten yhteys PK 23 luvun mukaiseen perinnönjakoon. Sekä PK 3 luvun mukaisen jaon että osituksen jälkeen on sukutahojen sisällä toimitettava perinnönjako. Vaikka laki nimittää PK 3 luvun mukaista toimitusta jaoksi, toimituksessa on kyse osituksesta, joka PK 23:1.2:ssä edellytetään toimitettavaksi ennen perinnönjakoa. Helinin mukaan asiassa ei ollut siis kysymys siitä, voitiinko PK 3 luvussa tarkoitettun jaon yhteydessä toimittaa ositus, vaan asiassa olisi tullut kysyä, tuleeko tasinkoetu oikeussäännös sovellettavaksi lesken eläessä toimitettavassa jaossa.¹¹⁵

Tapani Lohi on yhtynyt Helinin näkemykseen siitä, että PK 3 luvun mukainen jako on nähtävä erityispiirteisenä lykättynä osituksena. Sen vuoksi myös hänen mielestään on mielekkäämpää pohtia, mitä säännöksiä PK 3 luvun mukaisessa jaossa voidaan soveltaa kuin sitä, voidaanko sanotun jaon yhteydessä toimittaa ositus.¹¹⁶

4.1.4 Jaossa sovellettavaksi tuleviin säännöksiin liittyvät kannanotot

Vaikka Helin ja Lohi ovat yhtä mieltä asiasta tehtävän kysymyksenasettelun osalta, he eivät ole samaa mieltä AL 103.2 §:n soveltamiskelpoisuudesta PK 3:5a:ssä tarkoitettussa jaossa. Helin on asettunut tältä osin korkeimman oikeuden linjalle, kun taas Lohi on katsonut, että leskellä tulisi olla tämän eläessä toimitettavassa jaossa mahdollisuus vedota oikeuteensa olla luovuttamatta omaisuutta kuolleen puolison perillisille. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin, miten Helin ja Lohi ovat perustelleet kantojansa. Perusteluiden kautta pyritään osoittamaan PK 3 luvun jakojärjestelmän ja AL:n aviovarallisuusjärjestelmän välisen suhteen hämärtymistä sekä tunnistamaan sen ongelmakohtia.

Helin aloittaa näkemyksensä perustelun lausumalla korkeimman oikeuden vähemmistön perusteluista. Vähemmistö tukeutui erillisen osituksen toimittamisen mahdollistavaa kantaa perustellessaan AL 85.1 §:än, jossa puolisolle ja kuolleen puolison perillisille on annettu

---

¹¹⁴ Helin: KKO 1999:104 s. 117.

¹¹⁵ Helin: KKO 1999:104 s. 117.

¹¹⁶ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 538-539.

oikeus vaatia osituksen toimittamista avioliiton purkautuessa, sekä siihen, ettei osituksen toimittamista ollut PK 3:5a:n säätämisen yhteydessä nimenomaisesti kielletty. Helinin mukaan tällainen ajattelutapa on ongelmallinen, sillä se lähtee liikkeelle yksittäisistä säännöksistä ja sivuuttaa säännösten väliset yhteydet. Tukeakseen väitettä hän viittaa syihin, joiden vuoksi puolison perintöoikeus tuli säädetyksi. Koska PK 3 luvun säännöksillä torjuttiin kuolleen puolison perillisten ositusvaade, PK 3 luvun säännökset merkitsevät poikkeusta AL 85 §:än. Helin katsookin, että korkeimman oikeuden vähemmistön perustelut ovat yritys horjuttaa poikkeussääntöä vetoamalla pääsääntöön ja täten vastoin *lex specialis derogat legi generali* -sääntöä.¹¹⁷

Korkeimman oikeuden enemmistön ratkaisuperustelut eivät myöskään vältty Helinin kritiikiltä. Enemmistö katsoi ratkaisuperusteluissaan, että lainsäätäjällä oli tarkoittanut estää erillisen osituksen toimittamisen ja tasinkoetuoikeuteen vetoamisen, sillä se nähtiin jakomahdollisuuden väärinkäyttönä. Tulkinta perustui hallituksen esityksessä esitettyyn lausumaan: ”Toisaalta ehdotuksessa on haluttu estää lesken jakomahdollisuuden väärinkäyttö, minkä vuoksi ehdotetaan jakoon sovellettavaksi 3 luvun jakoa koskevia säännöksiä.” Helinin mukaan tällaista lainsäätäjän tarkoitusta lausumasta ei voida vakuuttavasti tulkita, sillä virke päättyi esitykseen hylätyn muutosehdotuksen seurauksena.¹¹⁸

Aiemmassa lainvalmistelussa ehdotettiin, että PK 3 luvun mukaisen jaon jakosuhte olisi muutettu ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaisiin omistussuhteisiin perustuvaksi.¹¹⁹ Helin katsoo, että sanottu lausuma tuli hallituksen esitykseen tämän muutosehdotuksen seurauksena. Hänen mukaansa lausuman tarkoituksena oli aiemmassa lainvalmistelussa viestiä siitä, että myös lesken eläessä toimitettavassa jaossa sovellettaisiin puolisoitten omistussuhteiden mukaista jakosuhdetta eikä osituksessa sovellettavaa aviovarallisuussäännösten osoittamaa jakosuhdetta. Kun muutosehdotuksesta luovuttiin, lausuma jäi hallituksen esitykseen ilman täsmällistä merkitystä.¹²⁰

---

¹¹⁷ Helin: KKO 1999:104 s. 117-118.

¹¹⁸ Helin: KKO 1999:104 s. 118-119.

¹¹⁹ Helin on todennut muutosehdotuksen sisältyneen ”vuoden 1981 mietintöön” Muita viitettietoja mietinnöstä ei ole saatavilla. Muutosehdotus löytyy ainakin perintöoikeuskomitean jo vuonna 1975 antamasta mietinnöstä. Ks. KM 1975:84 s. 23.

¹²⁰ Helin: KKO 1999:104 s. 119.

Mikäli muutosehdotus olisi päätyntä lakiin asti, omistussuhteisiin perustuva jako olisi ollut puolisoaan vähemmän varakkaammalle leskelle epäedullisempi. Tällaisissa tilanteissa osituksessa sovellettava aviovarallisuussäännösten osoittama jakosuhte olisi tarjonnut leskelle jakomahdollisuuden väärinkäytön. Myös Lohi on ottanut kantaa lausumasta tehtyyn tulkintaan. Hän on katsonut, että korkeimman oikeuden tulkinta on sinänsä perusteltu, mutta lausumasta ei hänen mukaansa voida tehdä sellaista johtopäätöstä, että PK 3 luvun mukaisessa jaossa ei voitaisi soveltaa tasinkoetuokeussäännöstä.¹²¹

Lohi on katsonut, että lain esitöistä olisi saatavissa välillistä tukea tasinkoetuokeussäännöksen soveltamisen sallivalle kannalle. Tämän hän perustaa lain esitöissä tehtyyn rinnastukseen lesken eläessä toimitettavan jaon ja lesken perinnöstä luopumisen välillä¹²². Lohen näkemyksen mukaan tasinkoetuokeussäännöksen soveltaminen tulisi olla lesken eläessä toimitettavassa jaossa mahdollista, sillä se on katsottu mahdolliseksi myös silloin, kun leski luopuu perinnöstään ennen siihen ryhtymistä.¹²³ Helin vaikuttaa hyväksyvän kyseisen tulkinnan, mutta ei pidä yhtä esitöissä esitettyä virkettä riittävänä tukena kyseisen rinnastuksen tekemiseksi. Rinnastamista vastaan puhuu hänen mukaansa myös se, että lainsäätäjät on nimenomaisesti tehnyt toimitusten välille tietyn eron.¹²⁴

Lohi on vastannut Helinin esittämään kritiikkiin ja todennut, ettei lausumaa voitane pitää täysin merkityksettömänäkään. Hänen mukaansa yleisluonnehdinta sopii hyvin yhteen tasinkoetuokeussäännöksen soveltamisen sallivan kannan kanssa, jolloin PK 3:5a:ä olisi tulkittava niin, että jakovaateen esittämällä leski voi ikään kuin katua tehokkaasti perinnön vastaanottamista. Tällöin päädyttäisiin siihen lopputulokseen, jossa olisi oltu, jos leski olisi heti puolison kuoltua luopunut perinnöstä ja ositus olisi tullut toimitettavaksi lesken ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken.¹²⁵

---

¹²¹ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 541.

¹²² HE 225/1982 vp. s. 11: ”Sen vuoksi pykälään ehdotetaan otettavaksi säännös, jonka mukaan eloonjäänyt puoliso voisi päättää siitä, että hän perinnön vastaanotettuaan luopuu perinnöstä ja toimituttaa jaon ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken.”

¹²³ Lohi: Ennakkoperinnöstä s. 187.

¹²⁴ Helin: KKO 1999:104 s. 119.

¹²⁵ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 544.

Koska lain sanamuoto ja sen esityöt eivät selvästi tue kumpaakaan vaihtoehtoista kantaa, Helin katsoo, että käsillä oleva kysymys on ratkaistava asia-argumenttien ja systemaattisten näkökohtien avulla. Hän toteaa, että tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen kieltävää kantaa voidaan perustella ensinnäkin sen sisällöllisellä paremmuudella. Tällä Helin viittaa jakosuhteen muuttumattomuuteen. Mikäli tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamista ei hyväksytä, kaikki osapuolet tietävät, missä suhteessa pesä jaetaan eikä leskeä painosteta tämän perillisten toimesta jaon toimittamiseen jo elinaikana.¹²⁶

Lohi on katsonut, että tällainen taivuttelun estäminen johtaa lesken disponointimahdollisuuksien kapenemiseen. Hänen mukaansa leskeä tulisi suojata muilla keinoin kuin puuttamalla lesken määräämisvaltaan, sillä tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen kieltäminen vain siirtää taivutteluvaaraa ensiksi kuolleen puolison kuolemaan. Tällä Lohi viittaa siihen, että yhtä varteenotettava, vaikkakin lyhytkestoisempi, taivutteluvaara sisältyy siihen hetkeen, jolloin lesken on päätettävä perinnön vastaanottamisesta. Puolisoaan varakkaamman lesken perillisten intressissä on nimittäin saada leski luopumaan perinnöstä, jotta heille perintönä tuleva omaisuus säilyisi mahdollisimman suurena.¹²⁷

Systemaattisena näkökohta Helin nostaa esiin tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisedellytykset. Hänen mukaansa säännöksen soveltaminen edellyttää kahta eri omaisuusmassaa, joiden välillä tasinkoa tulisi luovuttaa. PK 3 luvun mukaisessa tilanteessa omaisuuksien välinen raja kuitenkin katoaa, kun leski perii puolisonsa omaisuuden omistusoikeudella. Tällä systemaattisella näkökohdalla Helin seuraa *Matti Savolaista*, joka on Helinin näkemyksen mukaan perustanut kielteisen kantansa juuri kyseiseen seikkaan.¹²⁸

Lohi on katsonut käsityksen sisältävän kehäpäätelmän piirteitä. Tämä hän perustaa siihen, että käsitys sisältää jo itsessään väitteen siitä, että säännöksen soveltaminen PK 3 luvun mukaiseen tilanteeseen ei ole mahdollista, koska tilanteessa on aina vain yksi pesä. Lohen mukaan tasinkoetuoikeussäännöksen sovellettavuutta onkin sen vuoksi arvioitava yksin asiaperustein ottaen huomioon puolison perintöoikeutta koskevan sääntelyn perusratkaisut.

---

¹²⁶ Helin: KKO 1999:104 s. 119.

¹²⁷ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 545-546.

¹²⁸ Helin: KKO 1999:104 s. 120; Savolainen: Makes arvsrätt och avvitrting enligt äktenskapslagen I-II s. 244-245 ja 383.

Tällöin ratkaisevaa on säännöksen suhde PK 3 luvun järjestelmään ja se, kumpi kannoista johtaa hyväksyttävämpään lopputulokseen.¹²⁹ Vastauksena kritiikkiin Helin on avannut päättelynsä rakennetta osoittaakseen, että näkökohtaa ei voida sivuuttaa arvioitaessa tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamista. Hän esittää, että säännöksen soveltumista puoltavan on kyettävä osoittamaan muu vasta-argumentti näkökohdan sivuuttamiseksi.¹³⁰

Helin on ottanut kantaa myös oikeuskirjallisuudessa esitettyihin mielipiteisiin siitä, että ratkaisu pakottaa lainsäätäjän uudistamaan PK 3 luvun sääntelyä. Tältä osin hän viittaa edellä esitettyihin Aarnion ja Kankaan kannanottoihin. Helin näyttää katsovan, että pakkoluopumisesta puhuminen on kärjistettyä, sillä se tulee kyseeseen vain siinä tapauksessa, että puolisoaan varakkaampi leski pitää ensiarvoisen tärkeänä, että hänen koko oman omaisuutensa säilyy hänen omille perillisilleen tai testamentissa nimetyille edunsaajille. Uudistustarve olisi Helinin mukaan ollut suurempi, jos korkeimman oikeuden kanta olisi ollut päinvastainen. Tämän hän perustaa siihen, että kyseinen kanta olisi tehnyt mahdolliseksi epäasiallisia tarkoituksia toteuttavat jaot, joita lainsäädännöllä olisi sittemmin tullut hillitä.¹³¹

Lohi perustaa tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen sallivan kantansa PK 3:5.2:än, jonka mukaan jakotoimituksesta on muutoin soveltuvien osien voimassa, mitä osituksesta on säädetty. Hän katsoo, että säännöksen sanamuoto ja sen esityöt jättävät avoimeksi sen, mitkä AL:n ositusta koskevat säännökset voivat tulla lainkohdan mukaan sovellettavaksi PK 3 luvun mukaisessa jaossa. Sen vuoksi on perusteltua pitää lähtökohtana sitä, että PK 3 luvun jaossa voidaan soveltaa mitä tahansa sellaista osituspuolten materiaaliseen jakoasemaan vaikuttavaa AL:n säännöstä, joka ei ole ristiriidassa PK 3 luvun kanssa tai joka ei muuten ole järjestelmään soveltumaton. Tällöin kunkin AL:n ositusta koskevan säännöksen soveltamiskelpoisuutta PK 3 luvun mukaiseen jakoon on arvioitava erikseen.¹³²

Myös *Ahti Saarenpää* on esittänyt samanlaisen näkemyksen. Hänen mukaansa PK 3:5.2:n sisältämä viittaus osituksen toimittamista koskeviin säännöksiin mahdollistaa

---

¹²⁹ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 540.

¹³⁰ Helin: Millainen on kehäpäätelmä? Keskustelua tapauksesta KKO 1999.104 s. 594-595.

¹³¹ Helin: KKO 1999:104 s. 120-121.

¹³² Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 539-540.

tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen lesken elässä toimitettavassa jaossa. Saarenpää on perustellut näkemystään jaon ositussidonnaisuudella ja totesi, että leskellä tulisi olla mahdollisuus käyttää lesken elässä toimitettavassa jaossa AL:n ositusta koskevissa säännöksissä hänelle annettuja oikeuksia.¹³³

Tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamiskelpoisuuden arvioinnin Lohi aloittaa toteamalla, että PK 3:5.2 tarjoaa jo sellaisenaan riittävän normiperustan AL 103.2 §:n soveltamisen sallivalle kannalle. Kielteistä kantaa ei hänen mukaansa voida perustaa siihen, että PK 3:5a:ssä jakoon on määrätty sovellettavaksi saman luvun jakoa koskevat säännökset, sillä tasinkoetuoikeussäännös kuuluu PK 3:5.2:n viittauksen myötä sovellettavaksi tuleviin säännöksiin.¹³⁴ Tasinkoetuoikeussäännöksen sovellettavuutta onkin Lohen mukaan sen vuoksi arvioitava yksin asiaperustein ottaen huomioon puolison perintöoikeutta koskevan sääntelyn perusratkaisut. Tällöin ratkaisevaa on säännöksen suhde PK 3 luvun järjestelmään ja se, kumpi kannoista johtaa hyväksyttävämpään lopputulokseen.¹³⁵

Lohen mukaan on selvää, että tasinkoetuoikeussäännöstä ei voida soveltaa sellaisessa jaossa, joka toimitetaan lesken kuoltua, koska vain leski itse voi vedota tasinkoetuoikeuteen. Sen sijaan lesken elinaikana toimitettavassa jaossa ei ole hänen mukaansa periaatteellista estettä tasinkoetuoikeussäännöksen vetoamiselle, sillä jakoasetelmat ovat samanlaiset kuin AL 85 §:n nojalla toimitettavassa osituksessa. Tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen sallivan kannan puolesta puhuu Lohen mukaan aviovarallisuusjärjestelmän ja PK 3 luvun säännösten välinen systemaattinen yhteys. Mikäli PK 3 luvun mukaisessa jaossa ei voitaisi soveltaa tasinkoetuoikeussäännöstä, puolisoaan varakkaamman lesken jakoasema olisi olennaisesti huonompi kuin AL:n ositusnormien mukaan se nykyään on. Epäsymmetrisyyden hän näkee katkaisevan säännösten välisen yhteyden ilman hyväksyttävää syytä.¹³⁶

Tasinkoetuoikeussäännöksen esitöissä lainkohdan tarkoitukseksi mainittiin lesken suojaaminen rintaperillisten tai testamentinsaajien ositusvaateilta. Korkein oikeus tarkasteli ratkaisussaan säännöksen tarkoitusperiä ja totesi, ettei tasinkoetuoikeussäännökseen

---

¹³³ Saarenpää: Havainnot ja puolison perintöoikeudesta toisen puolison kuoltua rintaperillisestä s. 230.

¹³⁴ Lohi: Lesken elässä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 540.

¹³⁵ Lohi: Lesken elässä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 540.

¹³⁶ Lohi: Lesken elässä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 541.

vetoamisen mahdollisuus ollut riittävä peruste mahdollistaa erillisen osituksen toimittamista. Näkemyksen korkein oikeus perusti siihen, että vain leskellä on oikeus laittaa PK 3:5a:n mukainen jako vireille, joten lesken suojaamiselle ei ole samanlaista tarvetta kuin muissa perimystilanteissa. Lohen mukaan näkökohta ei ole yksinään riittävä tasinkoetuoikeussäännöksen sivuuttamiseksi. Hän katsoo, että leskellä voi olla myös muu perusteltu ja suojaamisen arvoin intressi turvautua tasinkoetuoikeuteen kuin lain esitöissä ilmaistu ositusvaateilta suojaautuminen. Tällaisina intresseinä Lohi nostaa esille testamenttausvallan ulottamisen kaikkeen siihen omaisuuteen, joka leskellä oli puolison kuollessa, ja mahdollisuuden lahjoittaa kyseinen omaisuus ilman pelkoa lahjoitusten peräytymisestä.¹³⁷

Lohen näkemyksen mukaan tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen kieltävä kanta johtaa lopputulokseen, jota ei voida pitää hyväksyttävänä. Perinnön vastaanottamisen hän näkee puolisoaan varakkaamman lesken kannalta eräänlaisena lopullisena oikeudenmenetyksenä. Kuolleen puolison perilliset pääsevät aikanaan hyötymään toisen suvun omaisuudesta, mikäli puolisoaan varakkaampi leski ei ymmärrä luopua perinnöstä puolisonsa jälkeen. Tämän vuoksi Lohen mukaan on aiheellista kysyä, onko oikein, että ensiksi kuolleen puolison perillisiä suojataan näin vahvasti ja että he pääsevät hyötymään siitä, että leski ei osaa menetellä omien perillistensä kannalta parhaalla mahdollisella tavalla.¹³⁸

Helin on esittänyt, että myös painvastainen tilanne, eli tilanne, jossa puolisoaan vähemmän varakkaampi leski pääsee hyötymään toisen suvun omaisuudesta, on vaikeasti perusteltavissa. Kyseisenlaisessa tilanteessa ensiksi kuolleen puolison sukulaiset joutuisivat sietämään omaisuuden siirtymistä lesken sukuun samalla, kun leski voisi omin toimin estää omaisuuden siirtymistä ensiksi kuolleen puolison sukuun.¹³⁹

Lohi myöntää yhdenvertaisuusargumentilla olevan kiistatta merkitystä, mutta ei suostu antamaan sille sellaista painoarvoa, joka estäisi tasinkoetuoikeussäännöksen soveltamisen. Sanotun hän perustaa siihen, että tasinkoetuoikeussäännöksen johdosta perintöoikeuden ja aviovarallisuus oikeuden muodostama järjestelmä on muuttunut yleisestikin leskeä ja tämän perillisiä suosivaksi. Havainnollistavana esimerkkinä Lohi esittää tilanteen, jossa ensiksi

---

¹³⁷ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 542.

¹³⁸ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 544.

¹³⁹ Helin: KKO 1999:104 s. 121.

kuolleelta puolisolta jää omia rintaperillisiä. Tällaisessa tilanteessa rintaperilliset joutuvat sietämään sitä, että ensiksi kuolleen puolison omaisuutta voi siirtyä tasinkona leskelle, mutta lesken ei ole luovutettava omaisuuttaan tasinkona kyseisille rintaperillisille. Puolisoiden kuolemien välisen järjestyksen merkitys ei muodostuisi täten mitenkään poikkeavaksi verrattuna muihin perimystilanteisiin.¹⁴⁰

Helin on arvostellut Lohea järjestelmäargumentista siitä, että kyseessä on kehäpäätelmä. Hänen mukaansa Lohi olettaa järjestelmän olevan tietynlainen ratkaistessaan kysymystä järjestelmän luonteesta. Helin näkee, että kysymykseen voidaan vastata kahdella eri tavalla riippuen siitä, miten argumentteja valitaan ja miten niitä painotetaan. Perusteltaessa oman järjestelmän paremmuutta ei voida paeta oman järjestelmän suojiin. Järjestelmäargumentilla voidaan kyllä perustella omaa järjestelmää, mutta sitä ei voida käyttää argumenttina keskusteltaessa kahden eri järjestelmän välisestä paremmuudesta. Helin päätyy esittämään, että keskustelussa on palattava takaisin niihin argumentteihin, joista kumpikin järjestelmä on rakennettu. Tällaisiin hän ei kuitenkaan artikkelin puitteissa ryhdy, vaan tyytyy toteamaan, etteivät reaaliset argumentit, säännöksen tarkoitus ja sanamuoto tue kantaa, jonka mukaan tasinkoetuoiikeussäännöstä voitaisiin soveltaa PK 3 luvun mukaisessa jaossa.¹⁴¹

Lohen näkemyksen mukaan korkeimman oikeuden ratkaisusta ei tulisi tehdä laajempia päätelmiä ositusta koskevien normien soveltumattomuudesta PK 3 luvun mukaisessa jaossa.¹⁴² Myös Helin yhtyy tähän näkemykseen ja esittää toivomuksen siitä, että joku ottaisi tehtäväkseen tutkia osituksen sovittelua koskevan säännöksen soveltamiskelpoisuuden PK 3 luvun mukaisessa jaossa.¹⁴³ Lohi menee toiveissaan pidemmälle ja katsoo, että nykyistä oikeustilaa tulisi selkeyttää ottamalla lakiin selvät määräykset siitä, mitä AL:n ositusnormeja PK 3 luvun mukaisessa jaossa voidaan soveltaa.¹⁴⁴

Helin hahmottelee nykyisen aviovarallisuussuhteisiin perustuvan jaon vaihtoehdoksi jakoa, jonka jakosuhde perustuisi ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaisiin puolisoiden

---

¹⁴⁰ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 544-545

¹⁴¹ Helin: Millainen on kehäpäätelmä? Keskustelua tapauksesta KKO 1999.104 s. 595-596.

¹⁴² Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 546.

¹⁴³ Helin: Millainen on kehäpäätelmä? Keskustelua tapauksesta KKO 1999.104 s. 596.

¹⁴⁴ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 546.

omistussuhteisiin. Nykyisen järjestelmän eduksi hän kuitenkin nostaa sen, että omistuskysymysten selvittelyyn liittyvät näyttöongelmat eivät nouse samalla tavalla merkitykselliseksi kuin ne nousisivat omistussuhteisiin perustuvassa jaossa.¹⁴⁵ Myös Lohi ottaa esiin tällaisen omistussuhteisiin perustuvan jaon ja toteaa, että se olisi yksinkertaisin ratkaisu lainsäädännön puutteisiin. Järjestelyn hän näkee puolisoiden perillisten kannalta oikeudenmukaisimpana, sillä sukutahot eivät saisi perusteetta toisen suvun omaisuutta.¹⁴⁶

4.2 Testamentin määräyksiin perustuvan jaon erityispiirteet

4.2.1 Lakiosavaatimus ja laskennallinen ositus

Edellä esitetyissä korkeimman oikeuden ratkaisussa oli kyse puolison lakimääräiseen perintöoikeuteen perustuvista tilanteista. Kuten luvussa 2 kävi ilmi, PK 3 luvun säännökset voivat tulla PK 12:1:n mukaan sovellettavaksi myös sellaisissa tilanteissa, joissa perittävä on tehnyt lesken hyväksi rajoitetun omistusoikeustestamentin. Testamentin määräyksiin perustuviin PK 3 luvun mukaisiin jakotilanteisiin liittyy sellaisia erityispiirteitä, joita ei kohdata lakimääräiseen perintöoikeuteen perustuvissa jakotilanteissa. Yksi tällainen on ensiksi kuolleen puolison rintaperillisen PK 7 luvun mukainen lakiosavaatimus.

PK 7:3.1:n mukaan lakiosaa määrättäessä on otettava huomioon AL:n mukaan eloonjääneeltä puolisolta kuolleen puolison perillisille tulevan tai eloonjääneelle suorittavan omaisuuden arvo. Säännös edellyttää siis AL:n mukaisen laskennallisen osituksen toimittamista lakiosaa määrättäessä. Se, voidaanko tällaisesta osituksesta johtaa lesken avio-osan ja testamentilla saadun omaisuuden arvomääräistä ja esinekohtaista erottelua, ei selviä suoraan ainakaan PK 7 luvun säännöksistä. Mikäli osituksen merkitys rajoittuu lakiosan määräämiseen, esiin nousee kysymys myös siitä, miten lakiosat otetaan huomioon PK 3 luvun mukaista jakoa tehtäessä. Korkein oikeus on arvioinut näitä kysymyksiä ratkaisussaan KKO 1998:113.

4.2.2 KKO 1998:113

Tapauksessa puoliset olivat tehneet keskinäisen omistusoikeustestamentin, jonka mukaan omaisuus oli molempien puolisoiden kuoltua menevä yhdelle neljästä rintaperillisestä. Kun ensimmäinen puolisoista kuoli vuonna 1976, kolme muuta rintaperillistä vaativat lakiosansa.

---

¹⁴⁵ Helin: KKO 1999:104 s. 121.

¹⁴⁶ Lohi: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi s. 546.

Leski myi vuonna 1983 puolisoiden pääasiallisen omaisuuden muodostaneen 1 200 000 markan arvoisen kiinteistön yhdelle lakiosan vaatineista rintaperillisistä 253 400 markan kauppahinnasta. Leski ja lakiosan vaatineet rintaperilliset tekivät vuonna 1985 ositus- ja perinnönjakosopimuksen, jonka mukaan lesken tuli maksaa kullekin rintaperillisille 100 000 markkaa lakiosana. Alihintaisena tehdystä kiinteistön kaupasta saamallaan varoilla leski maksoi kahden muun rintaperillisen lakiosan rahana. Leski kuoltua vuonna 1987 todettiin, ettei hänen pesässään ollut säästöä.

Asiassa oli selvää, että leski oli saanut testamentilla rajoitetun omistusoikeuden puolisonsa jäämistöön, sillä omaisuus oli määrätty toissijaisesti yhdelle rintaperillisistä. Rajoitetun omistusoikeuden myötä leski pystyi pätevästi myymään alihintaisena myös sen osan kiinteistöstä, joka oli katsottava kuuluvan toissijais määräyksen alaiseen omaisuuteen. Tällaisen osin vastikkeettoman luovutuksen tekeminen kavensi kuitenkin toissijaisen testamentinsaajan oikeutta, joten PK 3:3:n soveltamisedellytykset olivat olemassa. PK 3:3.1:ssä tarkoitetun vastikkeen suorittaminen lesken pesäosuudesta ei ollut kuitenkaan mahdollista, sillä pesässä ei ollut säästöä, joten toissijaisen testamentinsaajan oli vedottava PK 3:3.2:ssä säädettyyn lahjan palautusvastuuseen.

Hovioikeus totesi lainvoiman saaneella tuomiolla kiinteistön todelliseksi arvoksi 1 200 000 markkaa ja velvoitti PK 3:3.2:n nojalla kiinteistön ostaneen rintaperillisen palauttamaan lesken kuolinpesään joko kiinteistön maksamaansa 253 400 markan kauppasummaa vastaan tai lahjan arvosta niin paljon rahaa kuin tarvittiin vastikkeena kattamaan ensiksi kuolleen puolison pesäosuuden väheneminen. Siitä pesäosuudesta, johon leskellä oli rajoittamaton omistusoikeus, ja hän sai vapaasti määrätä ilman pelkoa lahjan peräytymisestä, ei ollut esitetty vaatimuksia. Asiassa oli täten kyse vain siitä pesäosuudesta, joka oli lesken kuoltua tuleva ensiksi kuolleen puolison toissijaiselle testamentinsaajalle.

Oikeus määräsi pesänjakajan toimittamaan jaon lesken jälkeen. Koska kiinteistön ostanut rintaperillinen ei suostunut palauttamaan kiinteistöä, pesänjakajan tehtäväksi jäi vahvistaa se osuus lahjan arvosta, joka kuolinpesään tuli palauttaa vastikkeeksi ensiksi kuolleen puolison pesäosuuden vähenemisestä. Lahjan arvoksi oli hovioikeudessa katsottu 946 600 markkaa. Palautettavaksi rahamääräksi pesänjakaja vahvisti puolet lahjan arvosta eli 473 300 markkaa. Tätä hän perusteli sillä, että leskellä oli ollut PK 3:1.2:n mukaan oikeus määrätä vapaasti vain puolesta kiinteistöstä haluamallaan tavalla. Määräämällä myös toisesta puolikkaasta osittain vastikkeetta leski oli loukannut toissijaisen testamentinsaajan oikeutta.

Kiinteistön ostanut rintaperillinen nosti kanteen käräjäoikeudessa ja vaati pesänjakajan toimittaman jaon oikaisemista muun muassa siten, että toissijaisen testamentinsaajan saama omaisuuden arvo laskettaessa tuli ottaa huomioon rintaperillisille maksetut lakiosat. Asian ratkaissut käräjätuomari hylkäsi kanteen kaikilta osin. Perusteluina hän totesi, että lesken pesää tuli arvioida yhtenä omaisuusmassana ja tasausmenettelyn näkökulmasta lakiosien maksamisessa ei ollut kysymys vainajan omaisuuden vähentymisestä vaan lesken koko omaisuuden vähentymisestä. Käräjätuomari ei hahmottanut PK 3 luvun jakojärjestelmän ja aviovarallisuusjärjestelmän välistä yhteyttä lausueessaan, ettei tilanteessa tule toimittaa edes ajatuksellista ositusta. Kiinteistön ostaneen rintaperillisen esittämät vaatimukset olivat täten hänen mukaansa PK 3 luvun järjestelmän vastaisia ja perusteettomia.

Rintaperillinen toisti kanteensa hovioikeudessa. Hovioikeus päätyi päinvastaiseen ratkaisuun kuin käräjäoikeus ja otti rintaperillisille maksetut lakiosat huomioon määrittäessään toissijaisen testamentinsaajan saaman omaisuuden arvoa. Sen mukaan toissijaiselle testamentinsaajalle suoritettavan palautuksen määrä oli 348 300 markkaa. Tapa, jolla hovioikeus tähän lopputulokseen päätyi oli vähintäänkin mielenkiintoinen.

Hovioikeus aloitti ratkaisunsa ja laskutapansa perustelun toteamalla, että koska asiassa ei ollut kysymys kuin kiinteistön ostaneen rintaperillisen toissijaiselle testamentinsaajalle alihintaisen kaupan johdosta maksamasta palautuksesta, lakiosat oli vähennettävä vain sen suuruusina kuin ne olisivat olleet laskettuina kiinteistön arvosta kaupantekohetkellä. Vähennettävä määrä oli siten sen mukaan 225 000 markkaa. Summa, josta lakiosat tuli vähentää, saatiin hovioikeuden mukaan lisäämällä lahjan arvoon kahdelle muulle rintaperillisille maksetut lakiosat. Tämä tehtiin sen vuoksi, että ne oli maksettu kiinteistöstä maksetusta vastikkeesta. Kiinteistön ostaneen rintaperillisen lakiosaa ei sen sijaan ollut lisättävä, koska hän oli saanut lakiosansa vain alihintaisen kiinteistönkaupan muodossa. Ennen vähentämistä hovioikeus vielä jakoi summan puoliksi aivan kuten pesänjakajakin oli tehnyt.

Perusteluista ei täysin selviä, mihin käytetty laskukaava oikeudellisesti perustui. Sen selvittäminen ei ole kuitenkaan edes tarpeen, sillä toissijaisen testamentinsaajan valitettua asiasta korkeimpaan oikeuteen asia ratkaistiin laskennallisesti eri tavalla. Korkein oikeus onnistui ratkaisullaan antamaan selvän oikeusohjeen siitä, miten ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä maksetut lakiosat tulee ottaa huomioon PK 3 luvun mukaisessa jaossa. Lopullinen pesään palautettava rahamäärä oli tapauksessa 364 076,92 markkaa.

Korkein oikeus otti perusteluissaan ensin esille PK 3:1.2:ssä ilmaistun puolittamisperiaatteen ja siihen PK 3:2:ssä tehdyt poikkeukset. Ratkaistavana olevan kysymyksen osalta se totesi, ettei PK 3 luvussa ollut säännelty ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä vaadittujen lakiosien vaikutuksesta toissijaisen saajan osuuteen. Korkeimman oikeuden mukaan oli kuitenkin ilmeistä, että rintaperillisen lakiosavaatimus oli rinnastettavissa PK 3:2.1:ssä tarkoitettuihin tilanteisiin. Lakiosat tuli ottaa siis samalla tavoin huomioon kuin osaa jäämistöä koskevat testamentit, sillä lakiosien suorittamisen johdosta ensiksi kuolleen puolison osuus puolisoiden yhteenlasketusta omaisuudesta oli pienempi kuin puolet.

Pesään palautettavan rahamäärän korkein oikeus selvitti laskemalla, kuinka paljon ensiksi kuolleen puolison toissijaisen testamentinsaaja olisi saanut lesken pesästä, jos leski ei olisi PK 3:3:n tarkoitetulla tavalla luovuttanut omaisuuttaan. Ensiksi kuolleen puolison toissijaisen testamentinsaajan suhteelliseksi osuudeksi korkein oikeus sai 5:13 ja pesän nettovarallisuudeksi 946 600 markkaa. Kun kyseiset luvut kerrottiin keskenään vastaukseksi saatiin pesään palautettava rahamäärä eli 364 076,92 markkaa. Kiinteistön ostanut rintaperillinen veloitettiin suorittamaan kyseisen summa toissijaiselle testamentinsaajalle korkoineen.

4.2.3 Osituksen toimittamisen mahdollistaminen testamentin määräyksin

PK 12:1:n mukaan lesken hyväksi tehdyn rajoitetun omistusoikeustestamentin luomaan jakotilanteeseen sovelletaan PK 3 luvun säännöksiä, jollei testamentista muuta johdu. Selvää on, että PK 3 luvun säännökset eivät tule sovellettavaksi, jos testamentissa on siitä nimenomainen määräys. Mikäli tällainen määräys testamentista löytyy, leski voi toimituttaa AL:n mukaisen osituksen ja vedota tasinkoetuoikeuteen ainakin luopuessaan rajoitetulla omistusoikeudella saadusta omaisuudesta. Täysin selvää ei ole, voiko leski toimituttaa osituksen ja olla luovuttamatta ensiksi kuolleen puolison jäämistöä toissijaiselle testamentinsaajalle. Kahden eri varallisuusmassan hallinnointiin liittyviä ongelmia on sivuttu edellä.

Sovellettavaksi tuleviin säännöksiin liittyen voidaan esittää myös kysymys siitä, milloin tarkoitus poiketa PK 3 luvun säännöksistä voidaan liittää testamenttiin tulkinnan keinoin. Tältä osin korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2005:124 viitoittanut tietä kynnykselle, jota testamentilta edellytetään, jotta PK 3 luvun säännösten soveltamisesta voidaan poiketa. Puolisoitaan varakkaampien leskien kohdalla tällaiset väitteet ovat hyvin mahdollisia.

4.2.4 KKO 2005:124

Tapauksessa puoliset olivat määränneet keskinäisessä testamentissaan, että ensiksi kuolleen puolison jäämistö, sen jälkeen kun siitä oli erotettu ja annettu rintaperillisten lakiosat, oli menevä täydellä omistusoikeudella eloonjääneelle puolisolle ja hänen kuoltuaan täydellä omistusoikeudella yhdelle rintaperillisistä. Leski sai halutessaan suorittaa lakiosat myös rahana. Viimeksi kuolleen omaisuudesta oli testamentissa oma määräys, jonka mukaan tämän omaisuus oli ensiksi kuolleelta puolisolta testamentilla saatua omaisuutta lukuun ottamatta jaettava siten, että kaksi rintaperillistä saivat vain lakiosansa ja jo ensiksi kuolleen puolison jäämistön saanut rintaperillinen oli saava jäljelle jäävän osuuden jäämistöstä.

Ensimmäinen puolisoista kuoli vuonna 1986. Hänen jälkeensä toimitettiin ositus ja perinnönjako, jossa lueteltiin, mitä omaisuutta leski sai tasinkona ja mitä omaisuutta testamentin nojalla. Lakiosat leski suoritti rahana realisoituaan tasinkona saamaansa omaisuutta. Lesken kuoltua vuonna 2000 tuomistuin määräsi pesänjakajan lesken kuolinpesään. Pesänjakaja katsoi, että se omaisuus, jonka leski oli saanut testamentilla, oli selvinnyt osituksessa ja perinnönjaossa sekä arvomääräisesti että esinekohtaisesti. Sen vuoksi lesken rajoitetulla omistusoikeudella saama omaisuus ei kuulunut siihen jäämistöön, jonka perusteella laskettiin hänen jälkeensä tulevien lakiosien suuruus.

Koska leski oli maksanut lakiosat tasinkona saadun omaisuuden myyntituloista, lakiosien maksaminen pienensi sitä omaisuutta, johon hänellä oli rajoittamaton omistusoikeus eikä sitä osituksessa ja perinnönjaossa määrättyä omaisuutta, johon hänelle oli rajoitettu omistusoikeus. Lakiosaperillinen vaati sen johdosta, että ensiksi kuolleen puolison jälkeen maksettujen lakiosien vaikutus oli otettava huomioon laskettaessa lesken jälkeen suoritettavia lakiosia. Pesänjakaja arvioi asiaa PK 7:3.3:n valossa ja päätyi siihen, ettei lakiosien maksaminen tasinkona saadun omaisuuden myyntituloista vaikuttanut siihen PK 3 luvun mukaiseen jäämistöjen erotteluun, jonka perusteella määräytyi toissijaismääräyksen alainen omaisuus ja lakiosajäämistö. Toissijaismääräyksen alaista omaisuutta ei siis sisällytetty lakiosajäämistöön.

Lakiosaperillinen nosti kanteen käräjäoikeudessa ja vaati perinnönjaon oikaisemista, sillä hänen käsityksensä mukaan lakiosajäämistö oli PK 12:1:n perusteella määrättävä PK 3 luvun mukaisesti ottamatta huomioon ensiksi kuolleen puolison jälkeen toimitettua ositusta. Hän vetosi korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 1998:113 ilmenevään lakiosien laskentatapaan.

Kyseisessä ratkaisussa rintaperillisen lakiosavaatimus rinnastettiin PK 3:2:n mukaisiin tilanteisiin. Lakiosa otettiin siis samalla tavoin huomioon kuin ensiksi kuolleen puolison muulle kuin leskelle tekemä osaa jäämistöä koskeva testamentti. Lakiosa vähennettiin sekä ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä että puolisoiden yhteenlasketusta omaisuudesta laskettaessa toissijaiselle testamentin saajalle tulevaa suhteellista osuutta lesken pesästä.

Käräjäoikeus kuitenkin katsoi, että ositus ensin kuolleen puolison jälkeen oli toimitettu laillisen ositusperusteen nojalla eivätkä PK:ssa mainitut testamentin toissijaisaajan asemaa koskevat säännökset voineet syrjäyttää osituksen toimittamista ja vaikutuksia koskevia säännöksiä. Käräjäoikeus piti osituksen toimittamista lesken eläessä tarkoituksenmukaisena, sillä se mahdollisti lesken testamenttausvallan rajojen määrittämisen. Myös lakiosien määrittämisen todettiin edellyttävän osituslaskelmaa.

Ratkaisusta KKO 1998:113 ilmenevää lakiosien laskentatapaa ei voitu käräjäoikeuden mukaan soveltaa asiaan, sillä kyseisen tapauksen tosiseikasto erosi nyt ratkaistavana olleesta tapauksesta muun muassa sen vuoksi, että ensiksi kuolleen puolison jälkeen ei ollut toimitettu lainvoimaista ositusta. Täten lakiosa tuli määrittää osituksesta ja testamentin määräyksestä johtuen ottamatta lukuun leskellä rajoitetulla omistusoikeudella ollutta omaisuutta. Käräjäoikeus päätyi esitetyillä perusteilla hyväksymään pesänjakajan ratkaisun ja hylkäämään lakiosaperillisen kanteen.

Lakiosaperillinen ei tyytynyt käräjäoikeuden ratkaisuun ja toisti kanteensa hovioikeudessa. Hovioikeus lähti arvioinnissaan liikkeelle siitä, että lesken tasinkona ja testamentilla saama omaisuus sekä lesken jo ennen puolison kuolemaa omistama omaisuus muodostivat yhden kokonaisuuden. Sen mukaan varallisuuspiiriä ei ollut perusteltua jakaa erillisiin osiin omaisuuden saantotavan perusteella, sillä se saattoi useista eri sattumanvaraisistakin syistä johtaa epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen jonkun oikeudenomistajan kannalta. Tällaisina syinä hovioikeus mainitsi muun muassa esineiden arvojen olennaisesti erilaisen kehityksen eri omaisuusryhmissä sekä mahdollisuuden erilaisin määräämistoimin vaikuttaa jaon lopputulokseen. PK 3 luvun murto-osaisen jakotavan osalta se lausui, että sitä noudattamalla sattumanvaraiset seikat eivät olisi vaikuttaneet sukutahojen välisiin jakosuhteisiin. Painavat syyt puhuivat siten sen puolesta, ettei erillisen osituksen toimittamiselle tullut antaa merkitystä asiaa ratkaistaessa.

Hovioikeus otti vielä kantaa siihen, johtuiko testamentista se, ettei PK 3 luvun säännöksiä tullut tapauksessa soveltaa. PK 3 luvun murto-osaisen jakotavan hovioikeus totesi olevan jaon lähtökohta, sillä sen voitiin pääsääntöisesti olettaa johtavan tasapuoliseen ja oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Tästä johtuen testamentintekijöiden pääsäännöstä poikkeavasta tahdosta oli esitettävä luotettava selvitys. Koska testamentin sanamuoto ei tukenut PK 3 luvun säännöksiä soveltamisesta poikkeavaa kantaa ja asiassa ei ollut esitetty muutakaan selvitystä, lesken pesä oli jaettava ratkaisusta KKO 1998:113 ilmeneviä periaatteita noudattamalla. Hovioikeus kumosi pesänjakajan toimittaman jaon ja palautti sen pesänjakajalle uudelleen toimittamista varten.

Testamentissa toissijaiseksi saajaksi nimetty rintaperillinen sai korkeimmalta oikeudelta valitusluvan ja vaati valituksessaan hovioikeuden tuomion kumoamista ja asian jättämistä käräjäoikeuden tuomion varaan. Korkein oikeus piti selvänä, että PK 12:1:ssä mainitut PK 3 luvun soveltamisen edellytykset olivat käsillä olleessa asiassa olemassa, jollei testamentista muuta johtunut. Arviotavaksi tuli täten vain se, johtivatko testamentin eloonjääneen puolison ja toissijaisen saajan asemaa koskevat määräykset PK 3 luvun säännöksistä poikkeavaan tulokseen.

Korkein oikeus katsoi, että testamentissa leskelle määrätty täysi omistusoikeus, jota rajoitti yhden rintaperillisen hyväksi tehty toissijaismääräys, antoivat vakiintuneiden testamentin tulkintasääntöjen mukaan leskelle saman aseman kuin PK 3 luku. Näin ollen lesken asemaa koskevat määräykset eivät osaltaan johtaneet PK 3 luvusta poikkeaviin tuloksiin. Toissijaisen saajan asemaa koskevien määräysten osalta korkein oikeus totesi, että toissijaismääräys koski sitä osaa ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä, josta tällä oli mahdollisuus testamentilla määrätä. Korkeimman oikeuden mukaan tällainen jäämistö oli testamentin sanamuodon mukaan luontevimmin ymmärrettävissä suhteellisena osana jäämistöä. Toissijaissaajalle tullut omaisuus oli siten määritelty testamentissa samalla tavalla kuin toissijaisten perillisten osuus PK 3 luvussa.

Korkein oikeus arvioi vielä testamentissa ensiksi kuolleen puolison jälkeen rintaperillisille maksettavaksi määrättyjen lakiosien vaikutusta asian lopputulokseen. Sen mukaan lakiosien erottaminen ja antaminen edellyttivät kyllä osituksen toimittamista, mutta lesken avio-osan ja testamentilla saadun omaisuuden arvomääräistä ja esinekohtaista määrittelyä testamentin määräyksistä ei sinällään voitu johtaa. Leskellä ei ollut testamentin mukaan velvollisuutta pitää rajoitetulla omistusoikeudella saatua omaisuutta erillään muusta omaisuudesta, sillä

ensiksi kuolleen puolison jäämistö oli määrätty leskelle täydellä omistusoikeudella. Korkein oikeus katsoi, että leski sai vallita kaikkea omaisuuttaan yhtenä kokonaisuutena eikä sillä, mitä omaisuutta leski käytti lakiosien suorittamiseen ollut asian kannalta merkitystä.

Myöskään testamentin toissijaista saajaa koskevista määräyksistä ei täten johtunut mitään sellaista, joka olisi ollut ristiriidassa PK 3 luvun säännösten kanssa.

Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden tuomion lopputulosta, vaan yhtyi hovioikeuden kantaan siitä, että toissijaiselle testamentinsaajalle tullut omaisuus oli määrättävä PK 3 luvun säännöksiä soveltaen. Eri mieltä ollut esittelijä olisi kumonnut hovioikeuden tuomion ja jättänyt asian käräjäoikeuden tuomion varaan. Mietinnössään hän perusti näkemyksensä siihen, ettei ratkaisusta KKO 1998:113 ilmenevää oikeusohjetta voitu soveltaa kyseiseen tapaukseen, sillä tapausten tosiseikat erosivat toisistaan. Aiemmassa ratkaisussa leski ja rintaperilliset elivät jakamattomassa pesässä ja ratkaistavana olleessa tapauksessa ensiksi kuolleen puolison jälkeen oli toimitettu lainvoimainen ositus ja perinnönjako.

Eloonjääneen puolison jälkeen maksettavien lakiosien osalta esittelijä katsoi, että vaikka lakiosat olisi laskettu pelkästään siitä omaisuudesta, johon leskellä oli rajoittamaton omistusoikeus, lakiosat eivät olisi muodostuneet määrältään pienemmiksi kuin ne olisivat olleet, jos ensiksi kuolleen puoliso jälkeen ei olisi toimitettu ositusta ja perinnönjakoa. Samalla esittelijä kuitenkin myöntyi siihen, että lakiosan maksaminen ensiksi kuolleen puolison jälkeen muulla kuin ensiksi kuolleen puolison jäämistöomaisuudella saattoi sinällään johtaa eloonjääneen puolison jäämistöomaisuuden vähenemiseen. Hän katsoi, ettei testamentin määräys kuitenkaan siltä osin loukannut rintaperillisten lakiosaoikeutta.

Myös kaksi korkeimman oikeuden jäsentä jättivät ratkaisuun eriävän mielipiteensä. Ensimmäinen eri mieltä ollut jäsen katsoi, että testamentin määräykset syrjäyttivät PK 12:1:ssä tarkoitetulla tavalla PK 3 luvun säännösten soveltamisen. Hänen mukaansa määräyksistä ilmeni tekijöiden tahto jättää toissijaismääräyksen alainen omaisuus huomioonottamatta lesken omaisuutta jaettaessa, joten asia olisi tullut jättää käräjäoikeuden tuomion lopputuloksen varaan.

Toinen eri mieltä ollut jäsen puolestaan piti osituksen toimittamista mahdollisena, mutta katsoi, että testamentissa ensiksi kuolleen puolison jälkeen maksettavaksi määrättyt lakiosat oli tarkoitettu maksettavaksi ensiksi kuolleen puolison jättämistä perintövaroista.

Testamentissa tarkoitetun lopputuloksen saavuttaminen olisi siten edellyttänyt lakiosien

vähentämistä toissijaismääräyksen alaisesta omaisuudesta ja lisäämistä siihen lesken jäämistöön, jonka perusteella lakiosat hänen jälkeensä laskettiin. Hän päätyi kuitenkin myös hylkäämään valituksen, sillä hovioikeuden tuomio oli aineelliselta lopputulokseltaan lähempänä hänen kantaansa.

5 Johtopäätökset

Puolison perintöoikeuden säätämisen taustalla oli tarve turvata eloonjääneen puolison taloudellista asemaa, sillä lapsettoman puolison kuolema saattoi jättää lesken taloudellisesti kohtuuttomaan tilanteeseen. Lesken perintönä saama omaisuus ei haluttu kuitenkaan siirtää lopullisesti pois kuolleen puolison suvun hallusta, joten lesken omistusoikeutta perintönä saatuun omaisuuteen rajoitettiin antamalla kuolleen puolison sukulaisille toissijaisen perintöoikeus siihen lesken kuoltua. Näiden kahden näkökohdan huomioiminen edellytti täysin omanlaisen jakojärjestelmän luomista, jossa tuli ottaa kantaa myös puolisoitten avio-oikeuden toteuttamiseen. Voimaantulleessa jakojärjestelmässä päädyttiin ratkaisuun, jossa toissijaisille perillisille tuleva osuus lesken pesästä määräytyy puolisoitten aviovarallisuussuhteiden mukaisesti. Avio-oikeuden toteuttaminen lykättiin näin lesken kuoleman jälkeiseen aikaan, sillä lesken taloudellinen asema oli turvattu jo perintöoikeuden keinoin.

Jakojärjestelmä oli voimaantullessaan varsin perusteltu, mutta AL:n ositusjärjestelmän myöhempi kehitys kyseenalaisti järjestelmän toimivuutta ja oikeudenmukaisuutta. Kun otetaan huomioon puolisoaan varakkaamman lesken aviovarallisuusosuudellinen asema yleisemmin, voidaan perustellusti esittää, että puolisonsa perivät lesket ovat nykyään huonommassa asemassa kuin sellaiset lesket, jotka eivät peri puolisoaan. Puolisoaan varakkaammalle leskelle perinnön vastaanottaminen tarkoittaa lähtökohtaisesti sitä, että leski menettää lopullisesti mahdollisuutensa säilyttää oman omaisuutensa omille perillisille tai testamentissaan nimetyille edunsaajille. Samalla muussa asemassa kuin perillisasemassa olevat lesket voivat aina halutessaan esittää ositusvaateen puolison kuoltua ja vedota tasinkoetuuteen oman omaisuutensa säilyttämiseksi kokonaisuudessaan.

Tilanteissa, joissa puolisoilla ei ole lainkaan avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, lesken omaisuus säilyy lähtökohtaisesti sellaisenaan tämän perillisille. Lesken jo avioliiton aikana omistamalle omaisuudelle kertyvä tuotto, joka ei ole peräisin ansiotoiminnasta, jakautuu kuitenkin molempien puolisoitten sukuhaaroihin puolisoitten omaisuuksien mukaisessa suhteessa. Perinnön vastaanottaminen voikin osoittautua lesken kannalta epäedulliseksi myös niissä tilanteissa, joissa puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Leski ei voi täten avioehdollakaan täysin eliminoida puolison perinnön vastaanottamisesta seuraavia oikeudenmenetyksiä. Jakojärjestelmä on kuitenkin tältä osin helpommin perusteltavissa, sillä

tasinkoetuoikeutta ei voida soveltaa myöskään perinnöstä luopumisen seurauksena toimitettavaksi tulevassa omaisuuden erottelussa.

Perinnön vastaanottamisen jälkeen ainoa keino välttää lesken omaisuuden siirtyminen ensiksi kuolleen puolison sukulaisille on lahjoittaa omaisuutta enemmän kuin lesken perillisille on aikanaan jaossa tuleva. PK 3:3.2:ssä säädetyn palautusvastuun estämiseksi lahjoitukset tulee kuitenkin tehdä 10 vuotta ennen PK 3 luvun mukaisen jaon toimittamista. Tällaista määräämistoimea ei voitane kuitenkaan edes kutsuta jäämistösuunnitteluksi, sillä lahjoitusten tarkoitus vesittyä, jos jako tulee toimitettavaksi lesken kuoleman johdosta ennen kuin 10 vuoden aika lahjoituksista on kulunut. Jäämistösuunnittelusta puhuminen edellyttäisi kaikei tietynlaista varmuutta siitä, että määräämistoimilla tulisi olemaan tietty vaikutus lesken kuoltua toimitettavassa jaossa. Lisäksi lahjoittamisen seurauksena lesken on tultava toimeen yksin sillä omaisuudella, joka hänelle jää. Lesken taloudellinen asema muodostuukin huonommaksi kuin perinnöstä luopumisen seurauksena.

Korkein oikeus on ratkaisukäytännössä katsonut, että leski ei voi vedota tasinkoetuoikeuteen perittyään puolisonsa, sillä asiassa ei voida toimittaa PK 3 luvun mukaisesta jaosta erillistä AL:n mukaista ositusta. Mikäli hyväksytään Helinin ja Lohen esittämällä tavalla, että tasinkoetuoikeuden soveltamiskelpoisuutta tulisi arvioida osana PK 3 luvun mukaista jakoa, huomataan, ettei korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö anna vakuuttavinta perustaa vallitsevalle oikeustilalle.

Tasinkoetuoikeuden soveltamiskelpoisuutta koskevan kysymyksen lisäksi PK 3 luvun jakojärjestelmän ja AL:n ositusta koskevien säännösten väliseen suhteeseen liittyy myös muita avoimia kysymyksiä, joiden selventäminen on sekä leskien että muiden perillisten näkökulmasta välttämätöntä. Edellä on jo viitattu osituksen sovittelua koskevan AL 103b §:n soveltamiskelpoisuuteen PK 3 luvun mukaisessa jaossa sekä siihen, miten lesken hyväksi tehdyssä rajoitetussa omistusoikeustestamentissa tehtyihin osituksen toimittamista koskeviin määräyksiin tulisi suhtautua. Mikäli nykyinen jakojärjestelmä todetaan ongelmalliseksi, vaihtoehdoksi on esitetty ensiksi kuolleen puolison kuolinhetken mukaisiin omistussuhteisiin perustuvaa jakojärjestelmää. Tällaisen jakojärjestelmän myötä puolisonsa perineet lesket eivät ainakaan enää asettuisi eriarvoiseen asemaan kuin muut lesket.